

Mokslo Lietuva

ĮTVIRTINANTIS LIETUVININKŲ
KOVŲ ATMINIMĄ LEIDINYS

AR GERAI KIRČIUOJAME
LIETUVIŲ VARDUS?

■ 7, 14 p.

■ 11 p.

■ 5 p. Išaugę iš gimtosios žemės syvų – Jonas ir Mykolas Yčai

■ 12 p. Botaniko profesoriaus Konstantino Regelio 120-osioms gimimo metinėms

Nr. 18(440)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Su archeologais **Valdemaru ŠIMĖNU** ir **Gintautu VĖLIUMU** kalbėsime apie mūsų krašte ganėtinai naują tyrinėjimų kryptį – kraštovaizdžio archeologiją. Pašnekovai yra tarp tų dvylikos šalies archeologų, kurie nuo 2008 m. vykdo projektą „Kultūrinio kraštovaizdžio raida archeologijos ir gamtos mokslų duomenimis „ARCHEOKRAŠTOVAIZDIS“. Projekto vadovas yra V.Šimėnas, vykdytojai – Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus universitetas ir Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas. Projektą, pagal prioritetinę kryptį „Tautinio identiteto išsaugojimas globalizacijos sąlygomis“, finansavo Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas (dabar Lietuvos mokslo tarybos Mokslo fondas). Projekto vykdymas artėja prie pabaigos, tad įmanomi tam tikri apibendrinimai.

Kraštovaizdžio archeologija. Kas tai yra ir kokias galimybes teikia tyrinėtojams

Projekte siekta išskirti būdingiausius Lietuvos kraštovaizdžio mikroregionus, nustatyti ir iširti dažniausius raidos dėsningumus bei sudaryti kompiuterinę archeologinę duomenų bazę – skaitmeninį archeologinį žemėlapi. Kartografiškai moderniomis ir tiksliausiomis priemonėmis buvo fiksuojami archeologijos paveldo kompleksai ir pavieniai objektai, tirta jų vieta gamtinėje aplinkoje. Taip siekta rekonstruoti paveldo objektus palikusiu bendruomenių veiklą, jų gyvenamos modelius, pasaulėžiūros elementus. Pastarieji atskleidžiami tyrinėjant gyvenamųjų vietų, laidojimo paminklų ir kulto objektų tarpusavio ryšį. Projekte buvo analizuojamos apgyvendintų vietų telkimosi priežastys, priešistoriniai demografijos procesai, tradicijų raida. Buvo tiriama mikroregionų vidinė sandara istorinių apgyvendinimo vietų kūrimosi procese, gamtinių sąlygų įtaka žmonių gyvenimui ir pačių gyventojų poveikis aplinkai.

Trumpai apie pašnekovus. Humanitarinių mokslų daktaras Valdemaras Šimėnas yra Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus vedėjas, praeitoje kadencijoje buvęs instituto Mokslo tarybos narys. 1994 m. apgynė daktaro disertaciją „Etnokultūriniai procesai Vakarų Lietuvoje I m. e. tūkst. viduryje“. Pagrindinė darbovietė – Lietuvos istorijos

■ Nukelta | 8 p.

Kad gyva būtų istorinė ir tautinė savimonė

XXIV tarptautinė mokslo istorijos konferencija Taline

Spalio 8–9 d. Talino technikos universitete vyko XXIV Tarptautinė Baltijos šalių mokslo istorijos konferencija „Historiae Scientiarum Baltica 2010“. Daugiau kaip prieš 50 metų Rygoje pradėtosios konferencijos vyksta kas treji metai paeilui vienoje iš Baltijos šalių miestų – Rygoje, Vilniuje, Tartu arba Taline. Prie šių konferencijų organizavimo ištakų stovėjo baltijiečių forumo idėjos ugdytojai – įžymūs profesoriai, tokie kaip medicinas Paulus Stradinis (Pauls Stradins), pirmąją konferenciją organizavęs 1958 m. Rygoje, Tartu universiteto rektorius F. Klementsas, astronomas ir žymus mokslo propaguotojas Paulius Slavėnas, 1950 m. įkūręs ir daug metų puoselėjęs Lietuvos mokslo istorikų bendriją. Verta pažymėti, kad Pirmojoje konferencijoje dalyvavo garbūs Lietuvos profesoriai: V. Lašas, V. Girdzijauskas, S. Biziuolevičius.

Vėliau iš šių mokslininkų estafetę perėmė jaunesnės kartos atstovai – žymus mokslo istorikas Janis Stradinis, organinės chemijos srityje tapęs pasaulinio masto figūra, geodezijos inžinierius Janis Kletniekas (Kletnieks), mokslo istorikas ir filosofas Juozas Algimantas Krikštopaitis. Būtina prisiminti ir aktyvius ankstesnių konferencijų dalyvius: Estijos, Latvijos mokslo autoritetas – prof. Heino Eelsalu (1930–1998), istoriką prof. Karl Siilivask, prof. A. Kalninį ir jau pamirštus Lietuvos mokslo autoritetus. Priminsime, kad buvęs Tartu universiteto rektorius prof. Jaako Aaviksoo, iki š. m. spalio 9 d. ejęs Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos prezidento pareigas, dabar užimančias dar ir Estijos krašto apsaugos ministro pareigas, prisidėjo prie XXIV konferencijos organizavimo ir jos sėkmės.

Be Baltijos valstybių šiemet Mokslo istorikų ir filosofų konferencijoje dalyvavo pranešėjai iš Prancūzijos, Suomijos, Baltarusijos, Rusijos, Ukrainos. Dėl įvairių priežasčių negalėjo atvykti į programą įtrauktų pranešimų autoriai iš Vokietijos, JAV ir Irano.

Apie mokslo istorijos konferencijos darbą ir ateitį „Mokslo Lietuva“ vyriausiasis redaktorius kalbasi su konferencijos organizacinio komiteto pirmininku prof. dr. Peteriu MIURSEPU (Peeter MÜÜRSEPP) ir konferencijos programos komiteto nariu prof. dr. Juozu Algimantu KRIKŠTOPAIČIU. Prof. dr. P. Miursepas dėsto filosofiją Talino technikos universitete, o iki 2008 m. buvo privataus universiteto *Audentis* rektorius. Prof. dr. Juozas Algimantas Krikštopaitis yra Lietuvos mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos prezidentas, Lietuvos kultūros tyrimų instituto vyriausiasis darbuotojas.

Historiae
Scientiarum
Baltica

2010
Tallinn

XXIV INTERNATIONAL BALTIC CONFERENCE
ON THE HISTORY OF SCIENCE
October 8–9 2010, Tallinn University of Technology

24th International Baltic Conference
on the History of Science

24-oji Tarptautinė Baltijos mokslo
istorijos konferencija

O kodėl neįtraukus Suomijos?

Mokslo Lietuva. *Naudodamasis proga pirmausia noriu padėkoti Jums, profesoriau Peteri Miursepai, kaip konferencijos organizacinio komiteto pirmininkui, už suteiktą galimybę Lietuvos mokslininkų laikraščio „Mokslo Lietuva“ atstovui žurnalisto teisėmis dalyvauti šioje konferencijoje. Kaip Jūs, gerbiamasis profesoriau, apibūdintumėte šios konferencijos skirtumus, o gal panašumus su vykusiomis konferencijomis?*

P. Miursepas. Esminių skirtumų gal ir nėra. Šios konferencijos formatas nusistovėjęs per

metų metus, tad labai panašus į anksčiau vykusią. Gyvenimas kaskart pasiūlo ir naujų dalykų, keičiasi kai kurių sekcijų pavadinimai, suprantama, ir pranešimų temos. Kartais tai priklauso nuo konkrečių mokslininkų pageidavimų, gal net nuo renginio vietos ir organizatorių interesų.

Antai nuo organizatorių priklauso, ar į konferencijos programą bus įtraukiama mokslo filosofijos sekcija. Tokia sekcija buvo 2001 m. programoje konferencijai vykstant Tartu mieste ir 2006 m. Vilniuje, ji taip pat įtraukta į šios konferencijos programą.

■ Nukelta | 2 p.

MOKSLO ISTORIJOS BARUOSE

Kad gyva būtų istorinė ir tautinė savimone

XXIV tarptautinė mokslo istorijos konferencija Taline

■ Atkelta iš 1 p.

Viena naujovių ta, kad pranešimui skiriama ne 10 ar 15 minučių, kaip kad būdavo anksčiau, bet 20 min. Tiek laiko turėtų pakakti ne tik perteikti temą, iškelti problemą, bet ir argumentuoti savo kaip tyrinėtojo poziciją.

ML. Gal organizatoriai buvo tokie apdairūs, kad numatė kurie pranešėjai neatvyks?

P. Miursepas. Taip buvo visada, tikriausiai bus ir ateityje. Pranešimų tezės paprastai rašomos prieš keletą mėnesių ar net prieš gerą pusmetį iki konferencijos, o per tą laiką įvyksta daugybė nenumatytų atvejų. Į šią konferenciją keletas jaunų mamyčių po gimdymo negalėjo atvykti. Keičiasi žmonių darbo vietas arba dėl ekonominės krizės darbdavys negali paremti konferencijos dalyvių. Žodžiu, visada iškyla įvairių trukdžių, bet dauguma pranešėjų vis dėlto sugeba atvykti.

Pradedant 2008 m. Rygoje vykusia konferencija vis daugiau susimąstoma, ar verta apsiriboti konferencijomis vien Latvijoje, Estijoje ir Lietuvoje? Gal reikėtų išplėsti jų geografiją, įtraukiant organizatorius ir Suomijos mokslo istorikus? Žinoma, tai pirmiausia priklausys ir nuo pačių suomių, ar jie susitars tarpusavyje ir norės tokias konferencijas organizuoti. Pailgėtų konferencijų rengimo vietų rotacija, būtų ir kitų privalumų, pavyzdžiui, taptų platesnės nagrinėjamų temų ir problemų erdvės, atsirastų daugiau palyginamojo tarptautinio masto aspekto. Tokią mintį puoselėjame ir mėginsime apsvaistinti Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asamblėjoje, kuri vyks prieš uždarant šią konferenciją.

Konferencijos organizacinio komiteto pirmininkas prof. dr. Peteris Miursepas ir programos komiteto narys prof. dr. Juozas Algimantas Krikštopaitis

Vienybės išsaugojimo svarba

ML. Bijau, kad profesorius J. A. Krikštopaitis esamą padėtį gali vertinti kiek kritiškiau. Bent jau Lietuvos mokslo istorikų padėtį. Juk ir į šią konferenciją dauguma atvyko savo lėšomis, mokslo institucijos neįstengia arba nelabai linkusios finansškai paremti jų dalyvavimą.

Juozas Algimantas Krikštopaitis. Didesnio gerėjimo nematau, bet prof. P. Miursepo mintims pritariu.

P. Miursepas. Pritariu tokiam modeliui, žinoma, jeigu tokiomis sąlygomis būtume priimti. Pasiūlytą idėją apsvaistysime šios konferencijos asamblėjoje ir jeigu būtų pritarta, bandysime įgyvendinti.

J. A. Krikštopaitis. To reikalo net nereikia „įgyvendinti“, nes oficialiuose Tarptautinės organizacijos struktūros dokumentuose kiekvieno mūsų valstybės mokslo istorikus vienijančio darinio vadovybė dabar funkcionuoja

kiltų nevaisingų diskusijų, vedančių į smulkmenų nagrinėjimą.

(Asamblėjoje išryškėjo paminėtas smulkmeniškumo veiksnys – Red. pastaba).

ML. Ar nebus taip, kad estai, kurie jaučiasi per vieną ar du žingsnius priešakyje, sieks didesnio savarankiškumo ir tuomet norint tarptautinėje veikloje išsaugoti Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociaciją kils sunkumų.

P. Miursepas. Nemanau, kad akademine veikloje mes, estai, būtume labai išsiveržę į priekį. Priešingai, manome, kad iš lietuvių kaip tik galėtume daug ko pasimokyti.

J. A. Krikštopaitis. Ekonomikoje, finansų bei racionalių sprendimų srityje Estija veikiausiai mus lenkia, bet jeigu palygintume visumą, man regis, būtų panašus vaizdas.

Atsargių optimistų žingsniais

ML. Sprendžiant iš to, kas gerbiamųjų profesorių pasakytą, galima suprasti, kad mūsų trijų Baltijos šalių dalyvavimas tarptautinėje erdvėje būtų naudingas mokslo istorikams ir filosofams, padidintų ypač jaunų mokslininkų motyvaciją toliau gilintis į šios srities tyrinėjimus. O ką manote apie naujo jauno kraujo pritekėjimą į Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos veiklą?

P. Miursepas. Man atrodo, kad to jauno kraujo turime nemažai ir šioje konferencijoje. Užtenka pažvelgti į dalyvių veidus. Matau gan daug jaunų pranešėjų.

ML. Lygindamas pranešėjus iš Lietuvos, kuriuos mačiau 2008 m. Rygoje ir šioje konferencijoje, turiu pripažinti, kad jaunų naujų veidų ne itin daug.

J. A. Krikštopaitis. Kasmet Vilniuje rengiame tradicinės mokslo istorijos ir filosofijos konferencijas „Scientia et historia“ ir turiu pastebėti, kad jaunų veidų ten nedaug, tačiau teigiami postūmiai nors ir lėti, bet jau pastebimi. Gal Estijoje pastebėti geresnė tendencija?

P. Miursepas. Gan jauną pranešėjų delegaciją šį kartą atsiuntė suomiai, jaunėja ir estų mokslo istorikų gretos.

ML. Įprasta džiaugtis, kad dalyvauja daugiau jaunų mokslininkų, bet ne mažiau svarbu išsaugoti ir brandaus amžiaus mokslo istorikų branduolį. Kaip vertinate šį vyresniosios kartos patirties perimamumą tarp mokslo istorikų? Ar suvokiama šio perimamumo svarba?

J. A. Krikštopaitis. Tradicijos perimamumas – būtinas veiksnys, bet ne viskas klostosi taip, kaip norėtume. Pernelyg didelis atotrūkis tarp mano kartos mokslo istorikų ir tos, kuri baigė studijas, apsigynė disertacijas jau nepriklausomybės laikais. Kitais idealais gyvena jaunoji karta, kuri jau nelabai linkusi gilintis į mokslo istorijos dalykus. Mat istorija prasideda nuo jų atsiradimo dienos. Iki tol – vien griuvėsiai. Jiems svarbiau pelningi, greitai ir be vargo, pasiekiami dalykai.

P. Miursepas. Išvelgiu problemą, bet aš vis dėlto atsargus optimistas. Jaunimas Estijoje pamažu įsitraukia į mokslo istorikų gretas. Nežinau, kaip yra Lietuvoje. Esu tikras, kad jaunų istorikų kasmet daugėja ir jūsų šalyje, tačiau ar tie jaunieji sugebėjo atvykti kad ir į šią konferenciją.

J. A. Krikštopaitis. Visus jaunuosius mokslo istorikus pažįstu, bet optimistu būti negaliu. Lietuvoje neturime oficialios mokslo istorijos doktorantūros. Viename universitete magistrantūra buvo pradėta ir gyvavo penkerius metus, tačiau neišliko, mat universitetui parūpo savo vietiniams tikslams panaudoti jau patvirtintą programą: ją deformavę ir iškreipę esmę, įterpė fakulteto dėstytojų kvalifikacijai parankesnę kitos krypties programą. Kai nėra ugdymo sistemos, jaunimas neturi stimulo ir net tinkamų sąlygų rinktis mokslo istoriko kelią.

Tad kas rengs mokslo istorikus?

ML. Kaip mokslo istorikais tampama Estijoje? Ar yra šios krypties tyrinėtojų rengimo programos, kokia nors sistema? O gal tai vyksta spontaniškai?

P. Miursepas. Mokslo istorikų rengimo sistema – svarbus klausimas, bet tokios Estijoje mes taip pat neturime. Jauni tyrinėtojai spontaniškai, kartais visai atsitiktinai, ateina į šios krypties tyrinėjimus.

ML. Mūsų trys valstybės jauniems, pradedantiems mokslo istorikams nėra geros mamos, veikia pamotės. Norintis rinktis mokslo istoriko kelią išlieka savotiškas visuomenininkas: nori tuo užsiimti – užsiimk, bet iš valstybės ar savo institucijos didesnės paramos nesitikėk. Tuo labiau, nelauk, kad pagal šį veiklos profilį būsi įdarbintas.

P. Miursepas. Deja, man tenka sutikti su tokiu apibūdinimu. Manau, turime siekti, kad padėtis keistųsi.

J. A. Krikštopaitis. Aš pasakyčiau griežčiau: būtų naivu tikėtis paramos iš „aukštesnių instancijų“, kai valstybės egzistencijos realybėje viskas yra nugrimzdę į korupcijos liūno dugną. Dabartinis pasaulis – individualių iniciatyvų ir užmojų arena, kurioje viešpatauja jėgos prioritetai.

ML. Ir kas tuos pokyčius turėtų daryti?

P. Miursepas. Pirmiausia universitetai. Su Tartu universiteto kolegomis bandėme tartis, kad gal jau laikas kurti bendrą valstybinį centrą, kuris jungtų filosofijos, mokslo istorijos metodologijos tyrinėjimus. Reikėtų pradėti nuo

Rygos Stradinio universiteto Farmacijos fakulteto dekanai dr. Baiba Maurinai (antra iš kairės) po pranešimo klausimų turi Vilniaus universiteto medicinos fakulteto doktorantas Aistis Žalhora ir Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejaus darbuotoja dr. Vilma Gudienė

Svarbu pabrėžti dar vieną dalyką – tai mūsų narystę tarptautinėse organizacijose. Ligi šiol tarptautinėje veikloje dalyvaujame kaip Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacija. Tai įgalina mokėti mažesnius nario mokesčius. Per 20 nepriklausomybės metų mūsų trys valstybės spėjo įveikti gan ilgą raidos ir pokyčių kelią, tad dabartinė padėtis nepalyginama su ta, kurią išgyvenome 1990-aisiais ar 1993-aisiais metais, nežiūrint net pastaraisiais metais mūsų šalis ištikusios krizės.

Tik norėčiau pasitikslinti, kaip Jūs, profesoriau, įsivaizduojate mūsų stojimą į Europos mokslo istorijos organizaciją? Gal į pasaulinę organizaciją (sąjungą) mums derėtų registruotis kaip trijų Baltijos šalių asociacijai ir kiekvienai šaliai veikti atskirai – kaip trims šios asociacijos komitetams, atstovaujantiems savarankiškiems Latvijos, Estijos ir Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų interesams? Tada turėtume pristatyti kaip Baltijos šalių asociacija (Baltic Association), o ne valstybių (Baltic states) asociacija.

kaip Nacionaliniai tarptautinės organizacijos komitetai. Man keista, kad bandoma šiuos reikalus suvelti. Ką darysi – visuomet atsiranda tuščios vietinių vadukų ambicijos, iškreipiančios esminius dalykus.

ML. Ar bus bandoma išlaikyti Baltijos mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos idėją, tai yra bendrumo idėją? Neišsiskirstysime po savo kertes?

P. Miursepas. Manau, kad tai esminė idėja, kurią būtina išsaugoti.

J. A. Krikštopaitis. Svarbu mūsų pačių pozicijas suderinti dar prieš asamblėją. Blogiausia, jei asamblėjoje

atskirų tyrinėjimų, vėliau nuo mokslo istorikų magistrantūros, dar vėliau ir nuo doktorantūros.

ML. Puiki mintis, bet kur tie parengtieji mokslo istorikai bus įdarbinti?

P. Miursepas. Tai esminis klausimas. Dalis jų galėtų dirbti universitetuose arba žiniasklaidoje.

J. A. Krikštopaitis. Panagrindėjęs JAV ir Prancūzijos studijas, drįstu teigti, kad mokslo istorijos, mokslo filosofijos, mokslo sociologijos absolventai produktyviai reiškiasi kultūros baruose ir diplomatinėse tarnybų institucijose bei kitose struktūrose, kur yra reikalingas platus akiratis, humanitarinis išsilavinimas, derinamas su konkrečiu darbu. Ten jie vertinami ir laukiami. Tačiau noriu grįžti prie doktorantūros reikalų. Kasmet Lietuvos universitetuose ginamos mokslo filosofijos daktaro disertacijos, bet apsigynusieji dažniausiai pasuka į filosofinių tyrinėjimų kryptis. Bandžiau į šią problemą gilintis ir paaiškėjo, kad mokslo filosofijos doktorantūrą paprastai pasirenka pretendentai be bazinio pasirengimo konkrečioje mokslo srityje, todėl labai greitai pajunta, kad gilesniems tyrinėjimams pasirinktoje mokslo kryptyje jiems nebeužtenka pamatinių žinių. Tada ir kyla pagunda užsiimti spekuliatyviu filosofavimu. Pastebiu, kad net Vilniaus universitetas šios situacijos pakeisti nesirodo, nes manoma, kad mokslo filosofija turi užsiimti tik „grynieji“ humanitarai. Jie tai ir daro, slysdami paviršiumi; tad giliau skverbtis į problemą nepavyksta. Geriausiu atveju, „maigo“ pripažintų mokslo istorijos klasikų darbus, mėgindami dar kažką aptikti išvaguotose ir jau nualintuose dirvose.

P. Miursepas. Labai teisingi pastebėjimai, bet pirmiausia patys universitetai turėtų ieškoti, kaip išbristi iš šios klampynės. Estijos universitetai turi gan plačią autonomiją, patys gali spręsti, pagal kokias studijų programas rengti specialistus. Tarkim, universitetai gali išskirti reikalavimą į mokslo filosofijos magistrantūrą priimti tik turinčiuosius gamtos ar technikos mokslų bakalauro laipsnį ar panašiai. Manau, kad Talino technikos ar kiti Estijos universitetai gali parengti gerą mokslo istorikų doktorantūros programą ir priimti doktorantus pagal tam tikrus specifinius kriterijus. Tačiau valstybė tokios specialybės rengimo veikiausiai nefinansuos.

ML. Nefinansuos, kadangi nemato, kaip sugrįš į šių specialistų rengimą įdėtos lėšos.

P. Miursepas. Būtent. O kad atsirastų norinčiųjų savo lėšas investuoti į gaunamą mokslo istoriko specialybę, taip pat būtų sunku patikėti. Tai ne verslo, ne finansų srities ar teisės specialybė, kur lėšos, įdėtos į studijas, gali sugrįžti. Štai ir visa problema.

J. A. Krikštopaitis. Tenka tik apgailestauti, kad intelektualiai nebrandus verslas nesuvokia, kad plataus horizonto ir gilaus išsilavinimo asmenys yra ne tik kūrybingi žmonės, bet ir inovacijų autoriai, galintys potencialiai tapti labai naudingais ir „pelningais“ darbuotojais.

Istorinę savimonę susiejo su tautiniu tapatumu

ML. Grįžkime prie prasidėjusios konferencijos. Kaip ir ankstesniais metais, ir šį kartą vyrauja medicinos istorijai skirti pranešimai. Suprantu, tai tradicija, mus pasiekianti nuo šių konferencijų pradininko prof. Paulo Stradinio laikų.

J. A. Krikštopaitis. Medicinos istorija populiari Latvijoje ir tai neabejotinai Paulo Stradinio įtaka. Lietuvoje

Talino technikos universiteto vienas iš korpusų

Talinas neįsivaizduojamas be senųjų vartų, bažnyčių siluetaų ir viduramžių dviasių išsaugojusių senamiesčio gatvelių

Latvijos mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos prezidentas prof. dr. Janis Stradinis (viduryje) prisimena pirmąsias mokslo istorijos konferencijas kartu su prof. Juozu Algimantu Krikštopaičiu ir prof. Libertu Klimka

tai taip pat gan populiari tyrinėjimų kryptis, bet nepalyginama su populiarumu Latvijoje. Pastebėtina, kad XX a. pradžioje ir Latvijoje, ir Lietuvoje pirmieji ryškesni mokslo istorijos atstovai buvo būtent medikai. Gamtos mokslų atstovai į mokslo istorijos tyrinėjimus ryžtingiau įsitraukė tik XX a. antroje pusėje.

ML. Matyt, tai lėmė didesnis gydytojų materialinės padėties stabilumas ir visa tai kėlė didesnę pasitikėjimą savo įgėmiais?

J. A. Krikštopaitis. Būdami geriau apsirūpinę materialiai medikai galėjo daugiau dėmesio skirti ir humanitariniams dalykams, savarankiškai gilintis į kitas sritis. Gydytojai aktyviai pasireiškė ir tarp pirmųjų tautinių valstybių kūrėjų. Medikai buvo aplenkę kitų sričių inteligentus; jiems neblogai sekėsi istorinę savimonę susieti su tautiniu tapatumu.

ML. Tačiau ar tokia gydytojo atsakomybė prieš tautą, visuomenės interesą, kuriuos pastebime gydytojų Jono Basanavičiaus, Vinco Kudirkos asmenybėse, taip pat ir Paulo Stradinio veikloje, lygiai taip pat lengvai aptinkama ir dabarties medikų nuostose? Ar nenulemia pernelyg pragmatiški, kartais ir merkantiliniai interesai?

J. A. Krikštopaitis. Visuomenėje, tame tarpe ir medikų profesinėje veikloje, vis mažiau humanizmo. Tai problema, kurios šių dienų tikrovėje neišspręsimė.

Inžinierius Estijoje be darbo nesėdi

ML. Kokį vaidmenį šiandieninėje Estijoje atlieka Talino technikos universitetas? Juk neatsitiktinai šio modernaus universiteto Ekonomikos fakultete ir vyks ta XXIV Tarptautinė mokslo istorijos ir filosofijos konferencija.

P. Miursepas. Tarybiniais metais Talino technikos universitetas pagal studentų skaičių buvo didžiausia Estijos aukštoji mokykla. Dabar didesnis Tartu universitetas, bet viena svarbiausių šalies aukštųjų mokyklų išlieka Technikos universitetas. Mūsų konferencija vyksta didžiausiame šiame universitete Ekonomikos fakultete. Fakultetas buvo įsteigtas 1940 m., visai neseniai minėjome jo 70-metį, o šis pastatas pastatytas prieš porą metų.

Prieš 15 metų buvo įsteigtas Socialinių mokslų fakultetas, bet socialiniai mokslai universitete buvo plėtojami ir anksčiau. Juk ekonomika ir verslas taip pat priklauso socialiniams mokslams. Jeigu prieš Antrąjį pasaulinį karą tai buvo tik technikos universitetas, tai dabar čia studijuojami ir gamtos bei socialiniai mokslai, nors pagrindą sudaro technikos ir technologijos mokslai.

ML. Ar inžinieriaus profesija Estijoje laikoma prestižine? Apskritai, kaip vertinama?

P. Miursepas. Aukštai vertinama, bet tai nereiškia, kad neturime problemų. Inžinierių parengti galima tik turint gerus matematikos, tikslųjų mokslų pagrindus. Deja, nėra paprasta rasti gabių jaunuolių, gerai išsivynusių matematiką ir norinčių studijuoti inžinerijos mokslus. Tai viso pasaulio problema, nes ir išsivysčiusios šalys norinčius studijuoti inžineriją studentus kviečiasi iš Indijos, Kinijos ir kitų Azijos šalių. Jaunimas Vakaruose nebenori „kristi“ sunkių mokslų.

ML. Ar Estijoje specialistas su inžinieriaus diplomu gaus darbo?

P. Miursepas. Inžinierius be darbo nesėdės. Poreikis net didesnis, negu sugeba parengti mūsų aukštoji mokykla. Apskritai, turintiems aukštojo mokslo diplomą bedarbystė Estijoje negresia.

MOKSLO ISTORIJOS BARUOSE

Kad gyva būtų istorinė ir tautinė savimone

XXIV tarptautinė mokslo istorijos konferencija Taline

■ Atkelta iš 3 p.

ML. Lietuvoje visi universitetai ir dauguma kolegijų ėmė rengti vadybininkus. Priekė tiek, kad jie neturi darbo ir dirba atsitiktinius, o dar kiti priversti ne pagal specialybę darbo ieškoti užsienyje.

P. Miursepas. Tokia problema egzistuoja ir Estijoje, jauni žmonės

nesidomintys pasiklausys vieno ar kito pranešimo. Geriausia būtų, kad patys studentai, jeigu jiems įdomu, susirastų.

J. A. Krikštopaitis. Organizuojant konferenciją Vilniuje buvome iškabinti skelbimus, kviečiančius studentus apsilankyti jų studijuojamų dalykų istorijai skirtose konferencijos sekcijose. Jokio efekto – studentai liko abejingi. Ana-

logiškas vaizdas ir gamtos ar inžinierinių disciplinų konferencijose. Tai grynai studentiško gyvenimo ypatybės apraška.

P. Miursepas. Tiesą sakant, studentai nesidomi jokiomis konferencijomis, išskyrus tas, kurios tiesiogiai siejasi su jų studijuojamu dalyku.

ML. Ko laukiate iš šios, jau 24-osios mokslo istorijos konferencijos?

P. Miursepas. Visų pirma, tikimės, kad bus išsaugota šių konferencijų rengimo tradicija, išliks tęstinumas. Tikiuosi, kad bus įdomių diskusijų, kurių metu išgirsime ir naujų idėjų.

J. A. Krikštopaitis. Man atrodo, kad kiekviena tokia konferencija dalyvaujančius jaunos mokslo istorikus skatina drąsiau vykti ir į kitas tarptautines konferencijas.

P. Miursepas. Esame numatę išleisti šios konferencijos pranešimų leidinį, tad vien tezėmis, kurias gavo dalyviai, nepasitenkinsime. Kreipsimės į dalyvius,

kad jie pagal savo pranešimus parengtų mokslinius reikalavimus atitinkanti straipsnį. Visų straipsnių išspausdinti nesugebėsime, bet apie 15-20 pasistengsime. O į internetą įdėsime visus, taip pat ir nepatekusius į leidinį straipsnius.

Minties horizonto plėtimas

ML. Ir pabaigai norėtu išgirsti apie šių konferencijų veteranus, kurie jaučia pareigą ir būtinybę į šias konferencijas atvykti, nežiūrint solidaus amžiaus ir kartais išskylančių sunkumų.

P. Miursepas. Visi vyresnieji organizatoriai ir dalyviai, su kuriais teko bendradarbiauti ar susipažinti šiose konferencijose, ačiū Dievui, dar gyvi, aktyvūs. Pirmiausia tai pasakytina apie prof. Janį Stradinį ir prof. Juozą Algimantą Krikštopaitį. Visada būsimė dėkingi savo pirmtakams ir jų darbų tęsėjams už tai, kad tokias konferencijas pradėjo rengti ne pačiais geriausiaisiais mūsų tautos laikais. Jie davė pradžią puikiai tradicijai, kurią stengsimės tęsti ir tvirtinti nauja patirtimi. Manau, kad esame pajėgūs nuostabią tradiciją išsaugoti ir toliau plėtoti.

J. A. Krikštopaitis. Turime būti dėkingi vyresniosios kartos mokslininkų plejadai, kuri po II-ojo pasaulinio karo regėjo, kaip mūsų tautos atsidūrė imperijos gniaužtuose, tapo kolonizacijos aukomis. Tos asmenybės politikoje nieko negalėjo pakeisti, tačiau suvokė ypač svarbų dalyką: puoselėjant susidomėjimą mokslo istorija, galima bent jau išsaugoti Baltijos tautų istorinę ir tautinę savimone, humanitarinę kultūrą, vadinasi, nutiesti tiltą į gilesnę ir dar ne visai tolimą mūsų tautų praeitį. Minėtas pastangas vertinčiau kaip

Talino technikos universiteto darbuotojas, konferencijos organizacinio komiteto sekretorius Maitas Taltsas (Mait Talts) diskutuoja su dr. Mudžiu Šalkausku, doc. dr. Vitalija Miezutavičiute ir Aisčiu Žalnora

Escole Normale Supérieure prof. dr. Klodas Debru (Claude Debru) su žmona ir Vilniaus universiteto muziejaus direktoriumi dr. Ramūnas Kondratas (viduryje) nagrinėja Mokslo Lietuvos laikraščio publikacijas

Vilniaus medicinos draugijos pimininkė, Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto docentė dr. Dalia Triponienė

dažnai negali rasti darbo pagal specialybę. Tačiau sociologiniai tyrimai rodo, kad įgijęs aukštąjį išsilavinimą žmogus daug greičiau prisitaiko prie darbo rinkos poreikių.

Lūkesčiai

ML. Šioje konferencijoje nematyti Talino technikos universiteto studentų, nors koridoriuose jų labai daug. Studentams neįdomu?

P. Miursepas. Visur iškabinti skelbimai, tad norintys gali ateiti. Studentų neagitavome, nes nedaug naudos iš to, kad

Bendras konferencijos salės vaizdas

minties horizonto plėtimą, kaip tautinės savimone stiprinimą, virtusius tam tikra pasipriešinimo režimui forma, leidusia tomis sąlygomis išlikti.

ML. Dabar jau nebeturime kam priešintis ir kur plėsti horizontą?

J. A. Krikštopaitis. Deja, turime. Patekome į globalių įvykių pinkles; pati mūsų tautų egzistencija išlieka labai panaši į tą, kurią jau buvome išgyvenę. Manau, kad mokslo istorijos bei filosofijos tyrinėjimai, o ypač istorinės ir politinės patirties analizė, gali ir privalo padėti įsisamontinti labai svarbius dalykus: išmokti ne tik išlikti, bet ir veikti globaliame, pasakyčiau, jau ekstremalių situacijų, verpete.

Štai kodėl mokslo istorijos ir filosofijos konferencijos, kurių dalyviai nagrinėja savos valstybės ir pasaulio patirtis, išlieka labai svarbios. Žinoma, jeigu esame apsisprendę siekti, kad mūsų nacionalinės valstybės ir ateityje gyvuotų ne tik kaip lietuviško, estiško, latviško tapatumo pavyzdžiai, bet ir kaip jo šaltiniai. Tik taip galėsime prisidėti prie Europos kultūros lobyno sancaupų. Baltijos šalių konferencijos, ugdančios tokią sampratą, būtent ir susieja tris mūsų tautas.

P. Miursepas. Visiškai pritariu ir prisidedu prie šių Krikštopaičio žodžių.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Išaugę iš gimtosios žemės syvų – Jonas ir Martynas Yčai (2)

Pradžia Nr. 17

Savo poetinių nuopelnų Stanislovas Dagilis nepervertino. Viena eilėraštyje yra pasakęs: „Aš prastas Dagilis, bebalsis, besylis...“. Tai perdėtas kuklumas. Giedėjo Lietuvą kaip mokėjo ir dažnai labai gerai jam išeidavo. Tuo metu tokių Dagilių Lietuvai labai reikėjo, gal net labiau negu puošniomis plunksnomis pasidabinusių povų. Juozas Tumas-Vaižgantas, būdamas katalikų kunigas, nepasibodėjo pagerbti 1915 m. mirusio S. Dagilio atminimo, kai 1923 m. Biržai minėjo poeto 80-ąsias gimimo metines. Atidengiant paminklą Dagiliui (skulpt. Nina Gronskienė), J. Tumas-Vaižgantas taip apibūdino Dagilio atliktą *Konrado Valenrodo* vertimą: „kai kurios vertimo vietos yra net prašokusios originalą, nes lietuvių kalba hegzametriniam ūpui yra nesulyginti tinkamesnė už slavų kalbas“. O kad taip, tai „pats autorius Mickevičius pabučiuotų mūsų senelį vertėją ir pasakytų: vertimas yra tikras brolis originalui.“ Katalikų bažnyčios kunigas J. Tumas-Vaižgantas nepasididžiavo pagerbti evangelikų reformatą Dagilį, lygiai kaip ir kiti šalies šviesuoliai.

Kaip galima pamiršti, kad paminklo Dagiliui Biržuose įsteigėjas buvo jo sūnėnas Martynas Yčas, kuris per atidengimo iškilmes pasakė, kad šį paminklėlį statęs visai Lietuvai, ne tam vienam geram jos sūnui dainiui, vienam pirmųjų Lietuvos atgimimo pionierių.

Štai tam kukliam romantiškos sielos seneliui turime būti dėkingi, kad Lietuva įgijo du puikius vyrus –

Lietuvos Valstybės Taryba. Iš kairės, stovi: J. Staugaitis; A. Smetona; K. Olšauskas. Stovi: J. Šernas; J. Šaulys; J. Prunckis; V. Gaigalas; M. Yčas; A. Voldemaras. Kaunas, 1918 m.

Joną ir Martyną Yčus, kokių ne tiek daug mūsų žemelėje ištarpsta. Būtent Dagilis paskatino Joną Yčą rinktis studijas Peterburgo istorijos-filologijos institute, kurį ir pats buvo baigęs. Šis faktas savaip koregavo abiejų sūnėnų likimus. Pagerbdami Stanislovą Dagilį pakankamai plačiu pristatymu turime pasiteisinimą: be šios asmenybės būtų sunkiau suvokti visus Šiaurės Lietuvos šaltinius, kurie subėgo į dvi mums rūpimas asmenybes, kad per jas išsiveržtų nuostabi versme.

Pasuko dėdės, o ne tėvo siūlomu keliu

1898 m. Jonas Yčas sidabro medaliu baigė Slucko gimnaziją ir buvo priimtas į Peterburgo universiteto Teisės fakultetą. Tačiau studijuoti neišvyko, nes stigo lėšų. Po metų įstojo į Peterburgo istorijos ir filologijos institutą, kuris materialiai išlaikydavo savo auklėtinius. Tą patį institutą buvo baigęs ir brolių Yčų dėdė Stanislovas Dagilis. Galima sakyti, Jonas Yčas pasuko dėdės, o ne tėvo siūlomu keliu. Tėvas Amerikoje dirbo kalnakasyboje, tad savo sūnus svajojo matyti kalnakasybos inžinieriais. Vyresniajam Jonui primygtinai siūlė stoti į Kalifornijos politechnikos institutą. Tačiau nei Kalifornija, nei technikos ar inžinerijos mokslai Jono Yčo netraukė. Jis studijavo istoriją, senąsias (graikų ir lotynų) kalbas ir jautė pasitenkinimą humanitariniais mokslais. Aiškiai ėjo savo dėdės nubrėžtu keliu. Tėvas nerimo, laiškuose grasino neremti jaunėlio Martyno mokslų gimnazijoje, bet sūnų nukreipti į inžineriją jam taip ir nepavyko.

1900 m. Jonas į Peterburgą atsivežė ir brolių Martyną, parengė stojimui į gimnaziją. Tad 1903 m., baigęs Biržų pradžios mokyklą, Martynas įstojo į Pernu gimnazijos trečiąją klasę Estijoje, ten ir tęsė mokslus. Rašė korespondencijas į lietuvišką spaudą apie Pernu lietuvių bendruomenės gyvenimą.

Abiejų brolių biografijas sunku nagrinėti atskirai, tad konferencijoje viena iš pranešėjų, doktorantė Vilma Bukaitė jas susiejo į vientisą biografinių įvykių seką. Vargu ar 1903 m. sėkmingai baigęs Peterburgo istorijos ir filologijos institutą J. Yčas būtų rinkęsis darbą mokytoju gimnazijoje Tomsko mieste, jei ne brolis. Jono diplominis darbas apie Lietuvos miestų atsiradimą buvo labai gerai įvertintas, ir jis gavo kvietimą toliau rengtis disertacijos rašymui. Jo laukė profesoriaus karjera, bet... teko atsisakyti. Reikėjo rūpintis brolio Martyno mokslais, o lėšų sti-

go. Čia dar piktoki nepatenkinto tėvo laiškai, kuriuose jis žadėjo nutraukti paramą Martynui.

J. Yčas apsisprendė: pasirinko Sibirą, kurio tėvas išvengė emigruodamas į Ameriką. Sibiro gimnazijose mokytojams buvo mokami didesni atlyginimai, antra vertus, Tomskas buvo universitetas, tad J. Yčas galvojo ir apie tolesnes istorijos studijas ir mokslinį darbą. Jame jau tūnojo istorikas, bet turėjo ir pedagogo pašaukimą. Ir, aišku, atsakomybė už brolių, kurį dar reikėjo pastatyti ant kojų.

Tomskas nenutolino nuo lietuviybės reikalų

1903–1908 m. J. Yčas mokytojauja Tomsko gimnazijoje, o 1904–1906 m. vadovauja privačiai Tomsko gimnazijai. Mat Tomsko visuomenės elitas savo vaikams nori užtikrinti gerą išsilavinimą ir ateitį, tad tam lėšų negailėjo. J. Yčui pakako metų, kad spėtų gerai užsirekomenduoti ir, matyt, ne vien tarp gimnazijos sienų, tad jam ir buvo pasiūlyta vadovauti privačiai gimnazijai. Jo amžiaus vyrui tai buvo sėkmingas karjeros laiptelis. 1906 m. į Tomską atvyksta Martynas, metus mokosi privačiai, o 1907 m. išlaiko abiturą egzaminus ir pradeda teisės studijas Tomsko universitete. Brolių gyvenimas klostėsi pagal numatytą scenarijų.

Vasaros atostogoms broliai atvykdavo į Lietuvą, 1906 m. rugpjūčio 19 d. Biržuose jie organizavo pirmą viešą lietuvių vakarą. 1907 m. J. Yčas tapo pradėjusios veikti lietuvių mokslo draugijos nariu, susirašinėjo su draugijos iškūrėju Jonu Basanavičiumi, per atostogas atvykdavo į draugijos susirinkimus, kurie vykdavo kartą per metus, vasarą, ir juos atvažiuodavo ne tik draugijos nariai, bet ir šviesuomenė, net labiau prakutę ūkininkai. Daugiausia buvo kalbama apie Lietuvos istoriją ir lietuvių kalbą, jos norminimo būtinybę, archeologiją, etnografijos dalykus, liaudies muziką, papročius, draugijos leidinio svarbą, būsimus

leidinius ir t. t. Pranešimai ir aptariamų klausimų temos priklausė ir nuo asmenybių, kurios sudarė draugijos branduolį – J. Basanavičiaus, E. Volterio, J. Jablonskio, K. Būgos, A. Voldemaro, A. Janulaičio, M. Biržiškos, A. Sabaliausko, M. Gustaičio ir kitų. Į tą gretą turime pilną teisę įrašyti ir J. Yčą, kuris taip pat buvo labai aktyvus narys, skaitė pranešimus, dalyvaudavo diskusijose. J. Yčas buvo tikro tautinio lietuviškojo elito aplinkoje, jeigu apskritai šiuo atveju sąvoka elitas nesukelia tam tikros dviprasmybės: mat ne aristokratišką tų asmenų kilmę turime galvoje, bet nuopelnus lituanistikai, kultūriniam ir tautiniam lietuvių judėjimui. Tai asmenybės, kurios svarstė ne vien mokslinius klausimus, bet ir visai lietuvių tautai svarbius dalykus, o vėliau daugelis draugijoje iškeltų ir diskutuotų idėjų buvo įgyvendintos. Jau ir tada kelta mintis dėl Lietuvos žemėlapių ir lietuviškos enciklopedijos leidybos, universiteto atkūrimo. Lietuvių tautos šviesiausi protai per lietuvių mokslo draugijos veiklą skleidė ilgus dešimtmečius slopintas savo vertybes, ryžtingai siekė pasivyti kitas, gerokai toliau pažengusias tautas.

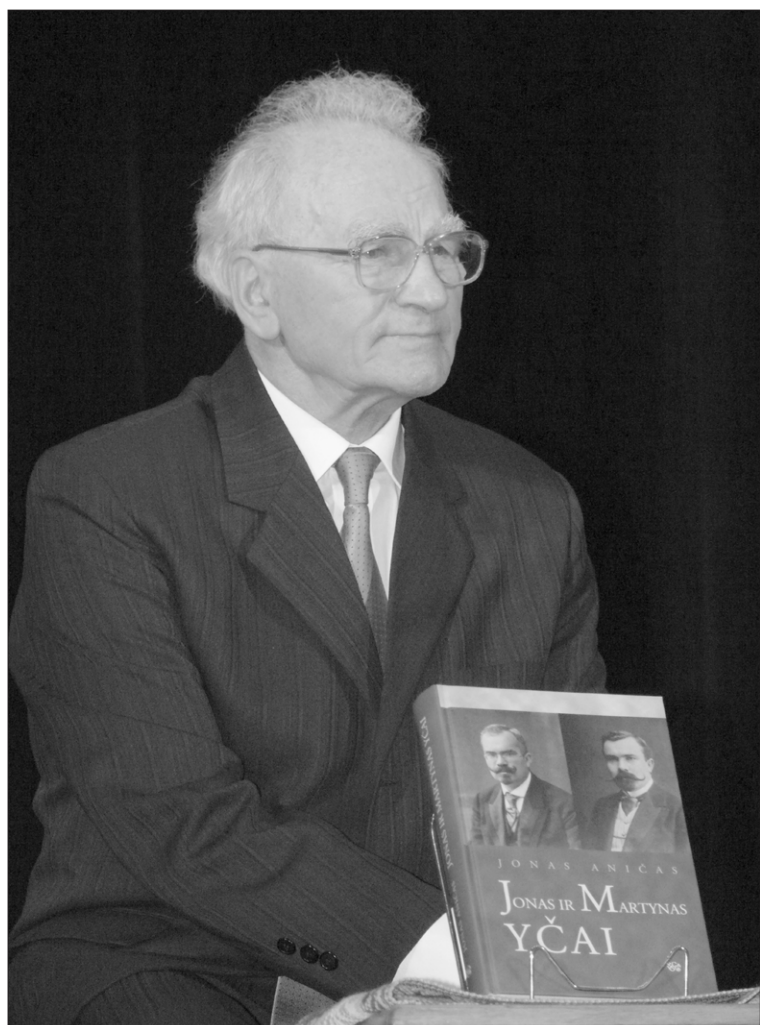
1908 m. J. Yčas skiriamas mokytoju ir inspektoriumi į Semipalatinsko

Jonas Yčas

berniukų gimnaziją, ten dirba net aštuonerius metus. Brolių keliai išsiskyrė, bet tik geografinė prasme, nes interesai daug kur sutapo. Jaunėlis Martynas dalyvauja Tomsko lietuvių gyvenime, įkuria lietuvių studentų draugiją, į lietuvių spaudą rašo korespondencijas. Jo „Laiškus iš Sibiro“ spausdino laikraštis „Viltis“. Tomsko katalikų parapija, kurioje buvo apie 5 tūkst. tikinčiųjų, savo plotu pralenkė Prancūziją, bet M. Yčo dideli nuotoliai nebaimino: jis važinėjo į lietuvių susibūrimus, bendravo. Nesibodėjo katalikų kunigais, nes jie ir buvo bene labiausiai išsilavinę, inteligentiškoji rišamoji grandis su tėvyne. Atrodo, kad Sibire pakako erdvės išsiskleisti įvairiapusiškiems M. Yčo gabumams ir visuomeniškumui.

Vyresnysis Yčas per vasaros atostogas dalyvaudavo Evangelikų reformatų bažnyčios sinoduose, o 1908 m. Papielio evangelikų reformatų bažnyčioje susituokė su kunigo ir vertėjo Adolfo Neimano dukra Ona. Daug laiko J. Yčas skyrė ir svarbiems istoriniams tyrinėjimams: Krokuvos universiteto

Prof. Jonas Aničas – monografijos „Jonas ir Martynas Yčai“ autorius (pristatyta 2008 m. balandžio 11 d.)

ISTORINĖ ATMINTIS

Apie lietuvininkų kovas

Algirdas ŽEMAITAITIS

Dėl ko kovojo lietuvininkai sužinosime perskaitę 2010 m. išleistą straipsnių rinkinį „Mažoji Lietuva: lietuvininkų kovos“ (sudarytojas Vytautas Šilas, red. Algirdas Matulevičius).

Šis turiningas leidinys yra devynių autorių kolektyvinis darbas. Jame aptariama lietuvininkų kultūrinė, socialinė, ekonominė, tautinė padėtis vokiečių valdomoje Prūsijos valstybėje, siekis išlaikyti lietuvių, Tilžės Akto atsiradimo aplinkybės, jo reikšmė ir įtaka Lietuvos valstybės raidai. Knygos pagrindą sudaro 2008 m. gruodžio 1 d. Lietuvos mokslų akademijoje Mažosios Lietuvos reikalų tarybos iniciatyva surengtame minėjime skaityti pranešimai, 2009 m. išspausdinti knygoje „Tilžės Akto šviesa“ (250 egz.).

Naujame leidinyje yra ir naujų autorių tyrinėjimų, gausu nuotraukų, spausdinami du spalvoti dr. A. Matulevičiaus ir dr. P. Gaučo sudaryti Mažosios Lietuvos žemėlapiai. Publikuojami straipsniai apie lietuvininkų (mažlietuvius) siekius išlikti, apie visų lietuvių pastangas sujungti Mažąją ir Didžiąją Lietuvą. Gausu duomenų apie lietuvininkų tautinę padėtį Prūsijos valstybėje, mažlietuvius ir didlietuvius skirtumus bei tapatumus; apie Mažosios Lietuvos tautinę tarybą, jos paskelbtą Deklaraciją (Tilžės Aktą), šio akto signatarus, 1918–1923 metų Lietuvos geopolitinę situaciją, 1923 m. Klaipėdos sukilimą, jo vertinimus. Pristatoma šio leidinio iniciatorė – Mažosios Lietuvos reikalų taryba.

Rinkinys pradedamas 1918 m. lapkričio 16 d. gotišku šriftu išspausdintu Prūsų Lietuvos tautinės komisijos atsišaukimu „Lietuvininkai! Pabuskite! Klausykite! Padabokite!“ (lotynišku raidynu spaudai parengė V. Šilas), kuriame Vokietijos lietuvininkai kviečiami vienyti su Lietuva, nes *mes su Didžiąja Lietuva esame vienos motinėls vaikai*. <...> *Viena giminė, viena kalba, viena žemė, viena valdžia – toks turi dabar mūsų reikalavimas būti*. Jis buvo išspausdintas dideliu, net 100 000 egzempliorių, tiražu lietuvių ir vokiečių kalbomis ir sukėlė nepaprastą Rytų Prūsijos gyventojų reakciją bei pagreitino lietuvių politinę veiklą, tačiau iššaukė vokiečių administracijos ir partijų protestus bei išpuolius.

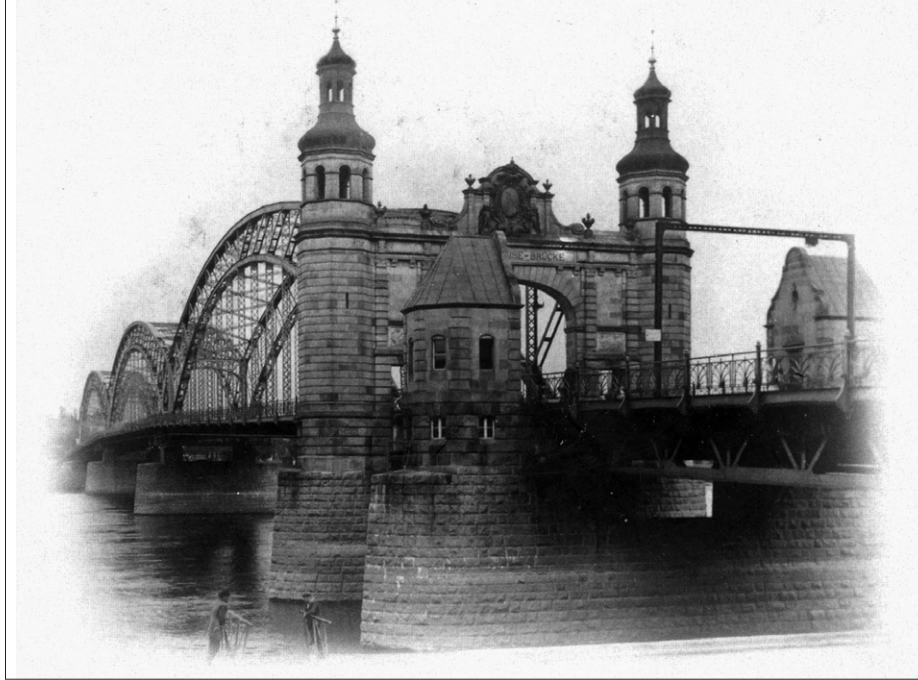
Kiekvieno straipsnio pradžioje pristatomas jo autorius su nuotrauka.

Dr. Algirdas Matulevičius (g. 1939 m.), MELI (dabar MELC) vyresn. redaktorius, MLE rengėjas, Mažosios Lietuvos istorikas pateikia glaustą Mažosios Lietuvos gyventojų

* „Mažoji Lietuva: lietuvininkų kovos“ : [straipsnių rinkinys; Mažosios Lietuvos reikalų taryba] / sudarytojas Vytautas Šilas; [mokslinis redaktorius Algirdas Matulevičius]. – Vilnius: Andrena, 2010 ([Vilnius]: Jungt. spaudos paslaugos)

151, [1] p.: iliustr., faks., portr., žml. Tiražas 400 egz. ISBN 978-9986-37-058-1

MAŽOJI LIETUVA LIETUVININKŲ KOVOS

Knygos viršelis su Prūsijos karalienės Luizės tiltu per Nemuną ties Tilže

gyvenimo apžvalgą „Lietuvininkai: nuo kultūrinės autonomijos iki prisijungimo prie Lietuvos valstybės (XIX a.–1918 m.)“. Lietuvininkų bendruomenė – lietuvių etnoteritorinė etnokultūrinė grupė – baltų žemėse sukurtos Prūsijos valstybės dalyje, Mažajoje Lietuvoje, susiformavo iš baltų genčių iki XVI a. pradžios. Prūsijos karaliai į savo pavaldinius įvairiais įsakais, pagraudinimais ir paliepiamais kreipdavosi jų gimtąja kalba, visada vartojo Lietuvos terminą. Reformacijos prioritetą, valstybinę religiją tapus liuteronybei, buvo teiktas gimtąjai kalbai ir žmonių švietimui.

Po 1709–1711 metų didžiojo maro, mirus net pusei vietinių gyventojų, kraštą kolonizavo ateiviai iš kitų vokiškų šalių. Iki kolonizacijos lietuvininkai nevakietėjo. Priešingai, vokiškų dvarų pareigūnai, dvasininkai, mokytojai pramokdavo lietuviškai, nes gyveno ir dirbo lietuviškoje aplinkoje. Mažajoje Lietuvoje buvo gausu pradinių mokyklų, žymiai daugiau nei Didžiojoje Lietuvoje, ypač lietuviškų, nes XVIII a. mokyklas iš Evangelikų bažnyčios savo žinion perėmė pasaulietinė valdžia, kuri viena iš pirmųjų Europoje bandė įgyvendinti visuotinį pradinį mokymą. Todėl kilo gyventojų išsimokslinimas, didėjo knygų ir laikraščių poreikis.

Lietuvininkai kultūros požiūriu jautėsi esą vokiečių aplinkos žmonės, o tautiniu požiūriu suvokė save kaip atskirą bendruomenę, kurios svarbiausias simbolis buvo gimtoji kalba ir etninė kultūra.

Iki XIX a. vidurio ne tik lietuvininkai kunigai, bet ir vokiečiai kunigai labai rūpinosi lietuvių, lietuvininkams jų gimtąja kalba rašė katekizmus, gramatikas, žodynus, religinę bei grožinę literatūrą. Lietuvininkai pasižymėjo stipriu religingumu ir ištikimybę Prūsijos karaliui. Bet nuo XIX a. II pusės vokiečiai kunigai bei mokytojai vis mažiau rėmė vietinį, *kraštietišką rytprūsietišką* patriotizmą ir labiau orientavosi į Berlyno vyriausybės poziciją. Prūsijos valdžiai (susikūrus Vokietijos imperijai) nuo 1872 m. pradėjus šalinti lietuvių kalbą iš viešojo gyvenimo, tik Evangelikų bažnyčia liko paskutinė institucija, kurioje dar skambėjo lietuviškas žodis. Ji nuo XIX a. pabaigos laikėsi nuomonės, kad lietuvininkai vis tiek nutautės, todėl neberėmė jų reikalavimų (peticijų) dėl gimtosios kalbos išsaugojimo.

Mažlietuvius gyvenimo ir kultūros lygis (anksčiau panaikinta baudžiava) buvo aukštesnis nei Rusijos nuolintoje Didžiojoje Lietuvoje. Bet juos skyrė religija (vienai liuteronai, o kiti katalikai), gotiškas ir lotyniškas raidynas. Daugelis mažlietuvius virto uoliais Prūsijos patriotais. Kol Didžioji Lietuva buvo carinės Rusijos („maskolių“) pavergta, tol lietuvininkai nenorėjo jungtis

su savo tautiečiais anapus sienos. Tik 1918 m. kovo 23 d. Vokietijos imperatoriui ir Prūsijos karaliui Vilhelmui II pripažinus **Vasario 16-osios Aktą**, tapo galimas Mažosios ir Didžiosios Lietuvos suartėjimas.

Erdmonas Simonaitis (1888–1969), žymus Mažosios Lietuvos veikėjas, Tilžės Akto ir Klaipėdos krašto sukilimo iniciatorius, savo „Atsiminimuose iš 1918–1925 metų“ apžvelgia to laikotarpio politinę padėtį ir lietuvininkų pastangas prisijungti prie Didžiosios Lietuvos, nors buvo *tik vienas nuošimtis*, kad sukilimas pavyks.

Vytautas Šilas („Tilžės Akto signatarai“) enciklopediškai pagal abėcėlę pristato (trūksta kai kurių biografinių duomenų) visus 24 Tilžės Akto signatarus – Prūsų (Mažosios) Lietuvos tautinės tarybos narius: Jurgį Arnašį (1872–1934), Miką Banaitį

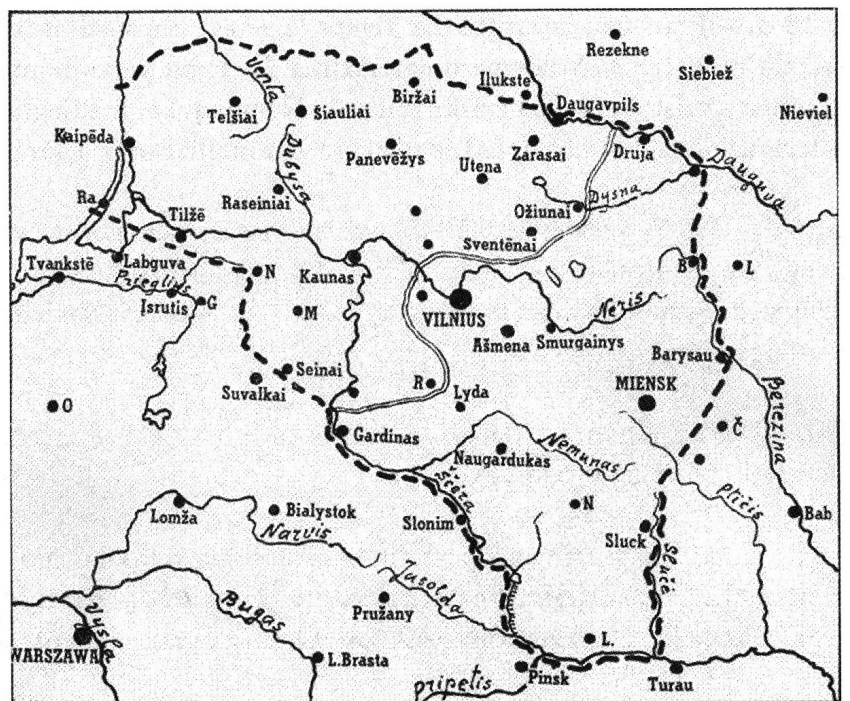
(1876–1945), Emilį Bendiką (1858–?), Liudviką Deiviką (apie 1887–?), jo brolių Mikelį Deiviką (?–1931), Valterį Didžį (1896–1977), Viktorą Gailių (1893–1956), Jurgį Gronau (Gronovas), Enžį Jagomastą (1870–1941), Martyną Janų (1858–1946), Jokūbą Jušką, D. (Danielių ar Dovų?) Kalniškį, Kristupą Kiupelį, Mikelį Klečkų, Jurgį Lėbartą (1879–1944), Mikelį Lymantą (apie 1888–?), Mikelį Mačiulį (apie 1893–?), Jurgį Margį (1879–1942), Kristupą Paurą (1893–1941), Mike-

lį Reidį (1869–1926), Arną Smalakį (?–1933), Joną Užpurvį (1869–1945), Fridriką Sūbaitį (kitur P. Zūbatis), Joną Vanagaitį (1869–1946).

Vytautas Grubliauskas (g. 1956 m.), LR Seimo narys, pateikia 2009 [2008 – A. Ž.] m. gruodžio 2 d. Seimo plenariniame posėdyje skaitytą pranešimą „Mažosios Lietuvos tautinės tarybos aktui – 90“. Beje, Seimas jau 1998 m. sprendimu Tilžės Akto paskelbimo datą – lapkričio 30-ąją dieną – įtraukė į atmintinų datų sąrašą kaip **Mažosios Lietuvos prisijungimo prie Didžiosios Lietuvos dieną**.

Vytautas Šilas (g. 1937 m.), Mažosios Lietuvos tyrėjas, kartu su kitais 1989 m. įsteigęs Mažosios Lietuvos reikalų tarybą (MLRT) yra vienintelis pirmininkas iki šiol. 2008 m. vykusiame iškiliame Tilžės Akto datos minėjime Lietuvos mokslų akademijoje savo pranešime „Tilžės Akto istorinė reikšmė“ nužvelgia 1918 m. lapkričio 30 d. Mažosios Lietuvos sostine vadintoje Tilžėje, Prūsų Lietuvos tautinės tarybos paskelbtą politinę *Deklaraciją*, vėliau labiau žinomą *Tilžės Akto* vardu, jos atsiradimo aplinkybes. Vos dviejų išplėstinių sakinių apimties Tilžės Aktas išreiškia siekimą, kad Mažoji Lietuva su Lietuvos valstybe sudarytų vieną nedalomą kūną. Šis Aktas sukėlė didelį visų sluoksnių vokiečių susierzinimą ir pasipiktinimą – tą lietuvininkų siekį traktavo kaip didžiausią krašto išdavimą. Todėl minėta tautinė taryba savo veiklos centrą nuo 1920 m. perkėlė į Klaipėdą. Nors buvo siekiama nuo Vokietijos atskirti visą Mažąją Lietuvą ir prijungti ją prie Lietuvos valstybės, bet Versalio taikos sutarties 39 [99 – A. Ž.] straipsniu buvo atskirta tik šiaurinė jos dalis be Tilžės ir Ragainės – Klaipėdos kraštas, kuris tik po 1923 m. Klaipėdos sukilimo tapo Lietuvos autonominė dalimi.

Tilžės aktu rėmėsi ir 1946 m. Vokietijoje atgaivintos Mažosios Lietuvos tarybos priimti du *Fuldos Akta*, o vėliau – Mažosios Lietuvos rezistencinio sąjūdžio Amerikoje veikla ir pareiškimai. Juo remiamasi ir

JAV prezidento T. V. Vilsono paskirtos komisijos ir jos pirmininko Rytų Europos istorijos prof. F. Golderio 1919 m. pasiūlytos Lietuvos valstybės sienos

Kraštovaizdžio archeologija.

Kas tai yra ir kokias galimybes teikia tyrinėtojams

■ Atkelta iš 1 p.

institutas, Archeologijos skyrius, kuriame V. Šimėnas yra vyresnysis mokslo darbuotojas. Nuo 1993 m. dėsto Vilniaus universiteto Istorijos fakultete, 2001 m. tapo docentu, tiesa, pastaraisiais metais paskaitas skaito daugiau kaip valandininkas. Taip pat dėsto ir Klaipėdos universitete. Yra Lietuvos istorijos instituto ir Klaipėdos universiteto jungtinės doktorantūros komiteto narys. Šiuo metu yra dviejų doktorantų disertacijų mokslinis vadovas.

V. Šimėno mokslinių interesų kryptys: baltų genčių istorija, etnogenezė, tautų kraustymosi periodas, prūsų archeologija, archeologinių tyrinėjimų istorija. Tyrinėjo archeologijos paminklus Lietuvos pajūryje, Nemuno žemupyje, Rytų Lietuvoje. Tirti objektai: Dvylišio pilkapynas, Jašiūnų pilkapynas, Kiauleikių kapinynas, Kreivėnų kapinynas, Vidgirių kapinynas, Šereitlaukio gyvenvietė, Prysmančiai ir kiti. Parašė monografijas „Užmirštieji prūsai“ (kartu su Vladimiru Kulakovu, 1999 m.), „Etnokultūriniai procesai Vakarų Lietuvoje I m. e. tūkstantmečio viduryje“ (2006 m.), taip pat ir kitas knygas.

Humanitarinių mokslų daktaras Gintautas Vėlius yra Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcijos Mokslinių tyrimų skyriaus vedėjas. Jo pedagoginio darbo stažas nuo 1995 m. Nuo 2001 m. dėsto Vilniaus universitete Istorijos fakultete. 2001 m. apgynė daktaro disertaciją „Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV amžiuje“ (mokslinis vad. V. Šimėnas). Vilniaus universiteto docentas. Jo disertacija išleista atskira monografija. Archeologinių tyrinėjimų kryptys: baltų gentys vėlyvajame geležies amžiuje, laidojimo paminklai ir pomirtinio pasaulio suvokimo raida Viduramžių Lietuvoje, krikščionybės ir pagoniškų papročių sąveikos raida baltiškaus regione. Tyrinėjo šiuos paminklus: Kernavės XIII–XIV a. kapinyną, Karmazinų, Popų-Vingelių pilkapynus, Žygimantiškių medžio anglies degyklą ir kitus.

Tarsi mitologinis žaltys takai vingiuoja snaudžiančių Kernavės piliakalnių link

Vien muziejiniai daiktai visuomenės jau netenkina

Mokslo Lietuva. Jeigu garbieji pašnekovai neprieštarau, tai pradėsime nuo tam tikro įsibėgėjimo. V. Šimėno knygos „Užmirštieji prūsai“ bendraautoris prof. Vladimiras Kulakovas Vilniaus universitete prieš keletą metų vykusioje archeologų konferencijoje apgailėstavo, kad Karaliaučiaus krašte yra atrasta labai daug archeologinės medžiagos, ji užfiksuota, bet neapdorota, reikiama neaprašyta, neapibendrinta ir net nepaviešinta. Išvada tokia, kad archeologų girnos sukasi tuščiai?

V. Šimėnas. Tai sena problema. Manau, dažnas kolega pagalvoja, ar ne tuščiai dirbame? Dar amžiną atilsį doc. Pranas Kulikauskas, daugelio Lietuvos archeologų mokytojas, sakė: reikia susėsti ir dirbti prie muziejuose sukauptos ir saugomos medžiagos – visai archeologų kartai užteks darbo... Tačiau muziejuose saugomi daiktai, o visuomenė jau prašo kitko – poreikiai kinta. Norint juos patenkinti reikia naujų tyrimų, kurių metodai taip pat keičiasi.

Štai kad ir Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas. Jame apskritai

nauji tyrimai, kasinėjimai nepageidautini – pats rezervato statusas įpareigoja. Tačiau pasaulio archeologijoje atsiranda naujos sąvokos, užsienio šalyse labai populiaru tapo kraštovaizdžio archeologija, kai archeologinių tyrimų duomenis bandoma susieti su gamta, konkrečiu kraštovaizdžiu. Atsirado tokie nauji terminai kaip socialinė archeologija, kai svarbiausias dėmesys kreipiamas į populiaciją. Todėl taip išplito gyvosios archeologijos renginiai, išpopuliarėję ir Lietuvoje – Kernavėje, Trakuose.

Šiandien keičiasi ir archeologo darbo prasmė, kartais ne vien dėl kasimo dirbame. Atsirado naujos programos, pavyzdžiui, geografinės informacinės sistemos (GIS), kurias labai vaisingai gali panaudoti ir archeologai. Sėdėdamas kabinete archeologas jau gali parašyti puikų darbą, tarkime, apie Žemaičių piliakalnių gynybinę sistemą. Turint tam tikrus duomenis pagal izogipsių sistemą, galima išnagrinėti, kokie objektai matyti iš vieno ar kito piliakalnio, suvesti piliakalnio duomenų bazes į sistemą, paskaičiuoti matavimo kampus, atrasti pagrindinius, pagal kuriuos matyti toliausiai. Bet tai daugiau teoriniai išvedžiojimai.

ML. Prakalbote apie analitinę archeologiją. Nežinau, ar išvis tokią sąvoką naudoja archeologai, gal besiklausant kažkaip nuo liežuvio galo išsprūdo. Jei nevykusi, tai iškart pamirškime. Kartu kyla klausimas: ar archeologai į atskiras tyrinėjimo kryptis specializuojasi pagal taikomus metodus? O gal ir toliau išlieka universalais, savotiškais archeologijos

enciklopedininkais? Visą padarote patys – nuo A iki Z?

V. Šimėnas. Tarybiniais metais Lietuvos archeologai plėtojo etnogenezės tematiką, tad, kaip sakydavo habil. dr. Rimutė Rimantienė, reikėjo išmanyti viską „nuo paleolito iki glavlito“. Turėdavai suvokti labai ilgo periodo procesus. Dabar gal tam tikros temos ir susmulkėję. Tas pats kalbininkų ar geografų darbuose. Ir tai labai jaučiama, todėl kartais pasigendame platesnio atskirų sričių mokslininkų požiūrio.

ML. Kai sakote „platesnio požiūrio“, tai ką turite mintyje?

V. Šimėnas. Ne vien archeologijos, bet ir gamtos mokslų žinojimą. Beveik kiekviename moksle būna periodai, kai gilinamasi grynai į savo nagrinėjamos temos periodą, bet ateina metas, kai tenka telktis ir kitų tyrinėjimo krypčių ar net sričių duomenis, skirtingus tyrinėjimo metodus. Taip yra kalbotyroje ir archeologijoje. Pribrešta būtinybė susieti atskirų krypčių ar sričių duomenis, daryti drąsesnes išvadas, antraip nesuprasime vieni kitų ir pačių procesų.

ML. Ar šiandien vieni kitus supranta? Pavyzdžiui, istorinės kalbotyros atstovus, geografus, botanikus, su kuriais archeologams juk tenka bendradarbiauti.

V. Šimėnas. Su kalbininkais ir apskritai filologais iškyla bene mažiausiai problemų. Su kalbininkais gal daugiausiai ir bendradarbiaujame. Turime nemažai bendrų darbų su gamtininkais, daugiausia tai akmens amžiaus tyrinėtojai. Palaikome ryšius

Gintautas Vėlius ir Valdemaras Šimėnas „Mokslo Lietuvos“ redakcijoje

su geologais. Tradiciškai naudojame radiokarboninių tyrimų metodą, tyrinėjame žiedadulkes. Savo tyrimams tuos metodus, tik gal mažesne apimtimi, taikydavome ir seniau.

Atgal – į muziejus

G. Vėlius. Tenka pritarti minčiai, kad laikas atsukti daugiau į muziejus, pajudinti juose saugomus archeologinio paveldo dalykus. Naudinga vykdyti tyrimus ne vien gamtoje, bet ir muziejuose, nes iškilo poreikis kontekstualizuoti tirtus paminklus. Jų ištirta begalė – kapinynų, piliakalnių ir kitų objektų. Bet kol kas visa tai tėra kaip atskiri informacijos šaltiniai, iliustruojantys patys save. Konteksto – gamtinio, istorinio, tiriamojo meto aplinkos – dažniausiai nežinome. Jei ir žinome, tai tik teoriškai ir nedaug.

ML. Pavyzdžiui, archeologiniuose sluokniuose aptiktos medienos rievės. Išsamiau patyrinėjus, galima padaryti išvadą apie tyrinėjamo meto klimatą ir jo pokyčius, gal ir kitus gamtinius vyksmus. Bet gal archeologams tai varginantis darbas, juk dendrochronologų turime nedaug?

G. Vėlius. Medžių rievės suteikia neįkainojamą informaciją. Pagal jas galima metų tikslumu pasakyti, kada medis buvo nupjautas, pastatytas tiriamas pastatas.

V. Šimėnas. Dendrochronologinis metodas gan produktyviai naudojamas, ypač miestų archeologijos darbuose. Pavyzdžiui, Klaipėdoje archeologas Jonas Genys ir jo kolegos (archeologas Mindaugas Brazauskas šia tema yra parašęs disertaciją) patys tą metodą įsisavino ir naudoja. Daug yra padėjęs Kauno botanikos sodo Dendroklimatechronologijos laboratorijos įkūrėjas ir vadovas habil. dr. Teodoras Bitvinskas. Vilniaus Žemutinės pilies tyrinėtojai yra susidarę savo dendrochronologines skales ir daro reikšmingus darbus. Bet reikia turėti mintyje, kad pajūrio ir likusios Lietuvos klimatas gerokai skiriasi, todėl tenka daryti atskiras skales. Tai specifinis ir daug laiko reikalaujantis darbas, todėl negalime naudoti kokiam nors Vokietijos ar Lenkijos regione sudarytos dendrochronologinės skalės.

Europoje vasarą praūžusios audros aktualizavo svarstymus apie gana staigius klimato pokyčius. Praeityje, o ypač per archeologų tyrinėjamus laikus, tokių ir dar didesnių klimato pokyčių buvo daugybė. Žinome askirus klimato pokyčių periodus mezolite, kai žmonės gyveno nuolat šiltėjantio klimato sąlygomis: tai preborealis (8-7 tūkst. m. pr. Kr.), borealis (7-6 tūkst. m. pr. Kr.) ir atlančio pradžia (6-3 tūkst. pr. Kr.). Neolite iki indoeuropiečių pasirodymo Lietuvos kraštovaizdį veikė atlantis. Vėlyvojo neolito ir žalvario periodo žmonės gyveno subborealia (3 tūkst.-500 m. pr. Kr.) klimato sąlygomis, o geležies amžiaus pradžia atitiko subatlančio pradžią. Tie klimato pakitimai turėjo didelę įtaką žmonių gyvenimui. Dažnai su atšilimu kito jūros vandens lygis.

ML. Kraštovaizdis ir klimatas – tai neatsiejama. Koks pasekmės ir priežasties ryšys?

V. Šimėnas. Apie klimatą ir kraštovaizdį dažnai mąstome remdamiesi šių dienų sampratėmis, matome mišką ir manome, kad jis ten augo per amžius. Užtektų panagrinėti dvarų planus prieš Valakų reformą ir po jos, kad įsitikintume, kiek miško iškirta, kiek išaugo naujo. Su kiekvienu istorinės ar ekonominės raidos pasikeitimu, valdžios kitimu keitėsi ir kraštovaizdis. Keitėsi valdymo sistema, kito ir kraštovaizdžio ribos. Apskritai valdymo

sistema, kintančios nuosavybės ribos visada formavo dvarų ribas, taigi, ir kraštovaizdį. Kretingos rajone galima pamatyti buvusių žemdirbystės laukų ribas žyminčias akmenų eiles – tai senosios žmonių veiklos barų ženklai. Kartais panašius ženklus galima aptikti miškuose, kurie tose vietose užaugo ar užauginti daug vėlesniais laikais. Dažnai neišsivaizduojame, kaip smarkiai yra pakitusi mūsų aplinka, kraštovaizdis. Tai labai įdomios tyrinėjimų temos, kurios mūsų šalyje visai nevykdomos.

ML. Kraštovaizdį suvokiame kaip žmogaus gyvenamąją aplinką, jo išteklius, ūkinės, ekonominės veiklos padarinius ir socialinio gyvenimo padarinius. Bet kartu negalima apeiti ir estetinės kraštovaizdžio vertės.

V. Šimėnas. GIS programose yra pateikiamos žmogaus racionalios veiklos paklaidos. Teoriškai atlikta išvada, kad žmogaus praktinė veikla išplinta maždaug 5 kilometrų spinduliu nuo jo gyvenamosios vietos. Toliau darosi neracionalu net žvejoti ar grybauti.

Antai prie upės yra didesnių judėjimo galimybių, o prie aukštesnio kalno ar pelkės žmogaus veiklos ir judėjimo galimybės sumažėja. Užsienio šalyse minėtus dalykus tyrinėja kraštovaizdžio archeologija, kuri yra gamtos mokslų dalis. Pasaulyje kraštovaizdžio tyrimo darbuose, gan toli pažengta, bet mes tų rezultatų vis dar nepritaikome, dažniausiai nelabai net ir žinome, kokios informacijos galėtume gauti.

ML. Kur šio atsilikimo priežastys? Menkos mūsų tyrinėtojų spēkos?

G. Vėlius. Sakyčiau, kad per menkos buvo mūsų techninės galimybės. XXI amžius – tai modernių technologijų laikai. Sukurti būdai, padedantys informaciją susieti su geografine aplinka. Turime atitinkamas kompiuterines programas, trumpai tariant, GIS – geografinės informacinės sistemos, leidžiančias informaciją susieti su geografine erdve. Tampa įmanoma rekonstruoti praėities kraštovaizdį.

Valdemaras Šimėnas su vokiečių archeologu

Visuminės aprėpties svarba

ML. Vis dėlto paveldo dalykų nepadaugės, net jei sudarysime labai gerą GIS sistemą. Kur glūdi šios sistemos svarba, taigi ir prasmė? Vienas teatro korifėjus jaunas aktorius skatino galvoti apie savo darbo „viršūždavinį“. Kur archeologai šiuo atveju mato savo „viršūždavinį“?

G. Vėlius. Pasakyčiau, kad siekiame visuminio proistorės matymo. Tam tikrų epochų visuminis matymas – tai labai svarbu ir atveria dideles perspektyvas įvairių sričių tyrinėtojams.

ML. Bet kolkas, ar tai nebus daugelio mūsų mokslo sričių Achilo kulnas? Ir ne tik mokslo. Visuminio matymo trūksta ekonomikos, politikos, kultūros srityse – kokią sritį bepaimtume.

V. Šimėnas. Dažnai archeologai straipsnius rašo archeologams, ir nie-

kas daugiau jų neskaito. Įsigilina į baltų sages, suranda kokį nors naują tipą, parašo kelis straipsnius apie du žiedus, rastus skirtinguose regionuose ir šiems tyrinėjimams skiria savo gyvenimus. Iš tiesų, archeologams tai gal ir svarbu, parodo ryšius tarp tautų, bet reikėtų ir platesnio apibendrinamojo pobūdžio darbų, kurie padėtų susieti skirtingas kultūras, epochas ir t. t.

Mano kaimynas, matematikas, prašo, kad duočiau jam bent literatūros sąrašą, kad pasiskaitęs suprastų, kas vyko tais senais laikais. Pradeda skaityti apie akmens amžių ir sako: žinai, tie gremžtukai mane jau pribaižė... Jis nesupranta proceso prasmės, kurią būtent archeologai iš tų gremžtukų ir turėtų atskleisti. Nesugebame perteikti proceso, visuminės istorinės ar priešistorinės raidos, ryšio su kitais regionais.

ML. Ar archeologas būtina turi būti kartu ir įtaigus rašytojas, sugebantis perteikti epochos kvapą, dvasią, žmonių jausmus ir mintis? Bet idealia prasme, gal nepakenktų į tuos specifinius straipsnius įlieti ir humanitarinio ar kūrybinio prado? Kaip manote, ar archeologas turi tapatintis su labai įtaigiais kūrėjais kaip Sigitu Geda, Gintaru Beresnevičiumi?

V. Šimėnas. Sigita Geda archeologų darbams yra parašęs recenzijų, pavyzdžiui, Lietuvos pajūrio kapinynų tema. Apie religinę baltų reformą, pasaką „Eglė – žalčių karalienė“ G. Beresnevičius yra pateikęs tokių įžvalgų, iki kurių mes, archeologai, nesugebėjome prisikasti. Iš tikrųjų, yra apie ką pamąstyti. Kartais kitų sričių kūrėjas daugiau ir giliau pamato, negu tos tyrinėjimų srities specialistas.

O štai buvęs muzikos mokytojas, dabar istorikas Arvydas Norkūnas yra parašęs keletą archeologinių knygų: „Aisčiai“, „Gentinė lietuvių tauta rytuose“, „Galindai“ ir kt. Su malonumu perskaitau, nes jo visai kitas mąstymas. Muzikai, matematikai siekia priežasties ir pasekmės sąsajų, jiems rūpi išsiaiškinti ir tai puiku. Mes, archeologai, dažnai pasitenkiname konstatavimu, kad įvyko vienas ar kitas dalykas, bet užmirštame pasiaiškinti, kodėl įvyko – gamtos pokyčiai ar kitos priežastys tai sukėlė. Todėl, įvykių nesusiejus su platesniu priežastinių kontekstu ir kyla problemų.

Ir profesionalai kartais nesusišneka

ML. Gal reiktų skirti akademinę ir švietėjiškąją veiklą, kuri yra daugiau visuomeninio, komunikacinio pobūdžio?

G. Vėlius. Teko susidurti su man pačiam gan netikėta problema. Bandėme renovuoti Kernavės archeologijos muziejaus ekspoziciją, išsikėlėme lyg ir paprastą uždavinį: vizualizuoti Kernavės slėnį, piliakalnius ir visą gražų kraštovaizdį trimis esminiais priešistorės ir istorijos momentais – akmens amžiaus, romėniškojo ir viduramžių laikotarpiu.

■ Nukelta į 16 p.

Ledo slinkty pavasarėjant

ŠAKNYS

Profesorė Elena Eringienė Moncevičių giminės veidrodyje

Pradžia Nr. 15

Rugpjūčio pradžioje Kretingos rajono savivaldybės Motiejaus Valančiaus viešojoje bibliotekoje buvo pristatyta nauja knyga „Elena Eringienė iš Moncevičių giminės“. Pristatymo metu dalyvavo gausios Moncevičių giminės nariai priešakyje su profesore, jos dukterimis gydytojomis Elena Eringyte-Grikieniene ir Vaiva Eringyte. Tęsiame reportažą iš renginio.

Bajoras Ildefonsas Racevičius vertas savo vardo

Kad jau Poplavskiams buvome pakankamai atidūs, tai negalima apeiti ir bajorų Racevičių, antraip daug ko nesuprasime tų žemaičių bajorų genealogijos sankirtose. Racevičių bajorystė patvirtinta 1684 m. sausio 15 d., 1720 m. sausio 20 d. ir 1766 m. birželio 21 d. Žemaitijos Raseinių žemėvaldos žinyboje. Giminė turėjo herbą „Buivolo galva“, tačiau valdant carinei Rusijai herbą teko iš naujo patvirtinti, kas ir buvo padaryta 1799 m. sausio 5 d. ir 1825 m. lapkričio 28 d.

Ypatingo dėmesio nusipelnė profesorės Elenos Moncevičiūtės-Eringienės proseneliai iš moteriškosios linijos, t. y. jos močiutės Marijos Racevičiūtės-Moncevičienės tėvai ir seneliai. Profesorės prosenelis – Ildefonsas Marcelijus Feliksas Racevičius (1830–1885). Visi trys vardai iškalbingi, žemaičiuose nedažni, o iš nuotraukos matyti, kad vyras apskritai nebuvo pėsčias. Ildefonsas Racevičius turėjo du brolius –

Prof. Elena Eringienė rodo Moncevičių giminės nuotrauką naujoje knygoje

klūtys. Kadangi pinigų kelionei į Maskvą ir studijoms neturėjo, paramos iš tėvų nesitikėjo, tai ryžosi labai rizikingam žingsniui: pavogė iš savo motinos arklį, jį pardavė ir išvyko studijuoti... teisės mokslų. Geriau nesugalvosi, skamba kaip anekdotas. Teisės mokslus baigė Maskvoje, po studijų buvo paskirtas dirbti į Olonecko guberniją

pateiktos aptariamoje knygoje. Taip pat įdėta atminimo medalis su Vladimiro juosta nuotrauka. Šį apdovanojimą Ildefonsas Racevičius gavo už dalyvavimą Krymo kare, yra ir apdovanojimą patvirtinančio caro manifesto (1856 m. rugpjūčio 26 d.), išduoto Olonecko gubernijos valdybos, nuotrauka.

Grįžęs iš Krymo karo Ildefonsas Racevičius dirbo grafo Vladislavo Pliaterio dvarų, kaimų, fermų ir karčemų Raseinių, Telšių, Panevėžio apskrityse valdytoju (plenipotentu). Grafas jam perdavė valdyti apie 20 valdų, tvarkyti korespondenciją ir valdyti jo pinigus. Išėitų, kad istorija su pavogtu motinos arkliau grafo Pliaterio akyse teisininko ir bajoro Ildefonso autoriteto nesumenkino, gal net pridėjo šiai asmenybei savotiško šarmo. Žmonėms tokie dalykai daro įspūdį ir turėtų patikti, ypač jeigu dvarininkai, kurie tikrai nebuvo vargšai, nepalaikė sūnaus veržimosi į universitetą – juk ne į aludę. I. Racevičius buvo įgijęs visišką savo darbdavio pasitikėjimą, turėjo teisę kontroliuoti grafo Pliaterio nuomininkus, samdyti dvarų administracijos pareigūnus, kelti bylas, sudarinėti sutartis, dėl šių reikalų galėjo kreiptis į vyriausybės Rusijos institucijas. Išsaugotas grafo įgaliojimus patvirtinantis raštas.

Racevičius su šeima gyveno V. Pliaterio dvaro gyvenamuosiuose namuose Šataikiuose, kur atvažiuodavo groti kunigaikščių Oginskių orkestrai iš Rietavo ir Plungės. I. Racevičius turėjo tris vaikus: dukterį Mariją Vincentą Oną, profesorės Eringienės močiutę, kurią minėjome pirmuoju vardu, ir du sūnus – Vitoldą Aleksandrą ir anksti mirusį Kazimierą. Marija Racevičiūtė mokėsi Palangos progimnazijoje, vėliau atiteko į Mončių dvarą. Kartu atsikėlė jos mama ir vyresnysis brolis Vitoldas Aleksandras Racevičius.

Bajorai Moncevičiai Žemaičiuose

Visiškai priartėjome prie Moncevičių tėviškės Kretingos rajone Mon-

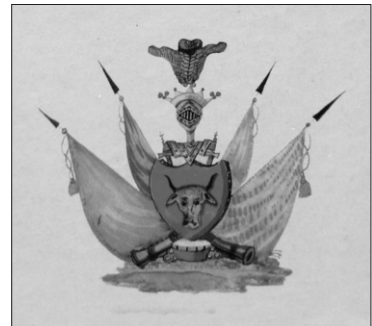
čių kaime (Darbėnų valsčius), tiksliau buvusiame kaime. Sovietiniais laikais po trėmimų, prievartinio gyventojų surašymo 1949 m. į kolūkį „Žemaičių žemė“, melioracijos ir kolūkiečių iškėlimo į naują kolūkiečių gyvenvietę Plokščiuose, Mončių paprasčiausiai neliko. Iš buvusių 20 kaimo sodybų, kuriose įvairiu metu gyveno 25 šeimos, liko tik viena prie Giralės (Girelės) miško, bet joje jau gyvena kiti žmonės.

Tvirtinama, kad Moncevičių giminė Mončiuose žinoma nuo XVII a. pirmosios pusės, kai ten įsikūrė 10 valakų dvaro savininkas Adomas Moncevičius, atsikėlęs iš Gaurylių kaimo. Tą patvirtina 1637 m. šios giminės bajorystės įtvirtinimo data. A. Moncevičius laikytinas ir herbo „Slizenis“ pradininku. Nereikia būti dideliu lingvistu, norint padaryti išvadą, kad Mončių dvaro ir kaimo pavadinimas kilo iš Moncevičių giminės. Senovėje Moncevičių gyventa Kelmės ir Mažeikių apylinkėse, o profesorius Mykolas Biržiška prisiminė žmones su šia pavarde XIX–XX a. sandūroje gyvenus ir Vieksniuose.

Gal kitam skaitytojui gilintis į žemaičių giminę praeiti gali atrodyti nuobodokas užsiėmimas, bet labiau besidomintis knygoje ras įdomių dokumentų – bajorystės patvirtinimų, testamentų, prašymų faksimilių ir tai didina knygos išliekamąją vertę. Tai pačios istorijos, bent jau tos istorijos išlikusios tegu ir nedidelės dalies bylojimas į mūsų dienas. Knygos sudarytojos nėra istorikės ir ne istorijos veikalą sudarinėjo, bet suvokė giminės išsaugotų istorinių dokumentų vertę ir svarbą, sudėjo juos į knygą, tad jos svarba metams bėgant dėl to tik didės. Šiandien daugeliui istorijos ir kultūros dalykų mes dažnai neturime laiko, kartais pristingame ir nuovoko atsikirti, kas yra iš tiesų svarbu, o kas praeina kaip vienadieniai dalykai. Laikas išryškina ir atskleidžia tikrąsias vertybes. Garbė Moncevičių giminės ir jos atšakų palikuonims, kurie sugeba įvertinti, o šia knyga įrodo, kad moka ir didžiulis savo pirmtakų darbas.

„Tšaska“ – Poplavskių herbas (promočiutė Benedikta)

„Buivolo galva“ – Racevičių herbas (močiutė Marija)

„Liubičius“ – Choronovskių herbas (promočiutė Teresė)

„Pobogas“ – Rimkevičių herbas (promočiutė Pranciška)

Istorijoje ir rašytinėje kultūroje daugiausia išlieka karo žygiuose ar valstybei svarbioje veikloje pasižymėję asmenys, įprastų kasdienių darbų rutina metraščių ir kronikų užrašytojams gal ir nedarė didelio įspūdžio. Žemė dirbantis, didelę dorą šeimą auginantis žemaičių bajoras gal ir nedarė įspūdžio kaip išskirtinė asmenybė, nors tokių buvo dauguma ir jie buvo tikroji žemės druska, tradicijų puoselėtojai, žmogiškosios atminties saugotojai, etinių, religinių ir kitų dvasinių vertybių perteikėjai iš kartos į kartą. Gerai, jeigu šiandienos žmonės sugeba tą su gimtąja žeme susijusių žmonių svarbą suvokti, nes tik taip išlieka ryšys tarp kartų, tiesiausias tiltas iš praeities į dabartį ir ateitį. Gaivinamas tas gyvybiškas ryšys, kurį nutraukė XX a. revoliucijų gaivalas, o bolševikinė samprata šlavė nuo žemės paviršiaus kaip didžiausią kliūtį, siekdama įtvirtinti naujus santykius tarp žmonių, naujo požiūrio į istoriją principus.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Moncevičių giminės herbas

Pranciškų Romualdą (g. 1826) ir Simplicijų Kazimierą (g. 1828 m.), o visų trijų senelis buvo Anupras Juozapas Racevičius.

Gal teisybė, o gal šeimos legenda, žinoma, per profesorės močiutę dabar pasiekusi ir mus, bet Ildefonso Racevičiaus siekio studijuoti aukštojoje mokykloje negalėjo sulaukyti jokios

(prie Ladogos ežero). Ten atliko ir karinę tarnybą. 1853–1856 m. dalyvavo Krymo kare, buvo Olonecko gubernijos karininkų korpuso sekretorius ir laivybos regiono krovinių transporto sekretorius. Caras Aleksandras II jam suteikė kolegijos registratoriaus rangą, po metų pakėlė į gubernijos sekretorius. Abiejų caro įsakų nuotraukos

Ar gerai kirčiuojame lietuvių vardus?

Valerija VAITKEVIČIŪTĖ

2009 m. *Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas* išleido K. Kuzavinio ir B. Savukyno parengtą *Lietuvių vardų kilmės žodyno* šeštąjį leidimą (toliau LVKŽ). Rodos, reikėtų tik džiaugtis, kad turime naują šio žodyno leidimą, kur sukirčiuoti visi vardai ir nurodytos jų kirčiuotės. Tik imk ir naudokis. *Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas* leidžia ne bet ką, o žodyno autoriai gerai žinomi, išmanantys kalbininkai, kuriais galima pasitikėti. Bet ne! „Naujoji“ kalbininkų karta vardų kirčiavimą išnormino kaip ir daugelį bendrinių žodžių. Jau esu rašiusi, kad inteligentija ne kartą viešai spaudoje rašė, jog nepasitiki Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (toliau VLKK) darbu, dar nesibaigus kadencijoms reikalavo iš pareigų atleisti pirm. I. Smetonienę ir J. Palionytę. Nieko. Tyla.

Buvusi VLKK pirm. D. Mikulėnienė ir J. Palionytė leidinyje *Lietuvos Respublikos valstybinė kalba*, 1997, išleistame to paties *Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto*, rašo: „Valstybė rūpinasi taisyklingos lietuvių kalbos prestižu, sudaro sąlygas saugoti kalbos normas, asmenvardžius, vietovardžius, tarmes...“, p. 10 (o B. Stundžia vienoje Z. Kelmickaitės laidoje, paklaustas ar išliks tarmės, atsakė: „Ne, bus slengas“). Ką reiškia Valstybė? *Lietuvių kalbos žodynas*, 1997, t. XVIII, apibrėžia taip: „Valstybė ...organizuota politinė bendruomenė, turinti savo aukščiausią valdžią, vienos valdžios tvarkoma piliečių daugybė...“. Ar aišku, kas rūpinasi kalba? Ir p. 14 rašoma: „Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo sudėtį tvirtina ir keičia Seimo Pirmininkas pagal Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto teikimą“.

Negi Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas (pirm. V. Stundys) negirdi visuomenės ir Seimo nario G. Songailos nepasitenkinimo VLKK darbu? To negali būti! Tai kodėl gi minėtasis komitetas nereaguoja? Kodėl gi nepastojamas kelias „naujajai“ kalbininkų kartai, dar vis neišbrendančiai iš sovietmečio tradicijų, griauti viską, kas šventa?

VLKK konsultantai išmintimi nepasižymi. Tai akivaizdžiai pastebima p. V. Miniotienės straipsnelis *Kirčiavimo džiunglės ir kiti kalbos šabakštynai*. – Savaitė su TV nuo 2010 m. kovo 21 iki 27 dienos, kur autorė rašo ir apie vardų kirčiavimą.

LVKŽ griežtai laikosi daugiau negu šimtmetį gyvuojančio F. Sosiūro (Saussure)-F. Fortunatovo dėsnio, kurį F. Sosiūras suformulavo 1894 m., o F. Fortunatovas savarankiškai – 1897 m. *Lietuvių kalbos enciklopedijoje*, 1999, p. 555, teigia – F. Sosiūras „...suformulavo nepaprastai svarbų lietuvių kalbos akcentologijos dėsnį apie kirčio vietos kitimą tam tikrose pozicijose...“. J. Kazlauskas *Lietuvių kalbos istorinėje gramatikoje*, 1968, p. 31, remdamasis J. Kurilovičiaus (Kurilowicz) šio dėsnio formuluote, teigia: „Kir-

čio perkėlimą pagal Fortunatovo-de Sosiūro dėsnį jis (J. Kurilovičius. – V.V) aiškina kaip kirčio perkėlimą iš trumpo ar cirkumflekcinio skiemens į galūnę dėl jos sutrumpėjimo“. Kitaip sakant, jei žodžio antrojo nuo galo skiemens balsis trumpas arba tvirtagalis, tai žodis negali būti pastovaus kirčiavimo – jo v. vard. galūnę kirčiuojama kairiniu kirčio ženklų. LVKŽ žemiau pateiktus vardus kirčiuoja (2) kirčiuote, t. y. jų kirčio vieta nepastovi.

Edmà (Ēdmos, Ēdmai, Ēdmq, Edmà, v.š. Ēdma), Emà (Ēmos), Florà (Flōros), Inà (Īnos), Ivà (Īvos), Liudà (Liūdos), Lizà (Lizos), Romà (Rōmos), Sigà (Sigos), Vidà (Vidos), Zinà (Zinos), Zità (Zitos); Edità (Editos), Elizà (Elizos), Ilonà (Ilōnos), Inesà (Inēsos), Irenà (Irēnos), Judità (Juditos), Jurgità (Jurgitos), Karinà (Karinōs), Katarinà (Katarinos), Klementinà (Klementinos), Konstantinà (Kontantinos), Ksaverà (Ksavēros), Laurentinà (Laurentinos), Leonorà (Leonōros), Lolità (Lolitos), Margarità (Margaritos), Sigità (Sigitos), Teodorà (Teodōros), Zuzanà (Zuzānos), Žanetà (Žanētos);

Adà (Ādos), Astà (Āstos), Danà (Dānos), Gratà (Grātos), Majà (Mājos), Vladà (Vlādos), Žanà (Žānos); Barborà (Barbōros), Beatà (Beātos), Daratà (Darātos), Dianà (Diānos), Joanà (Joānos), Kleopatrà (Kleopātros), Kristijonà (Kristijōnos), Tamarà (Tamāros), Vincentà (Vinceñtos).

Šiuos ir kitus žemiau pateiktus vardus taip kirčiuoja ir senesni leidiniai: *Lietuvių kalbos rašybos žodynas*, 1948, – *Adà, Beatà* ir kt., *Vardai ir žodžiai*, 1971 (toliau ViŽ), – *Emà, Florà, Inà, Adà; Barborà, Beatà* ir kt., *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, 1981, t. 7 (toliau LTE), – *Majà, Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2008, t. XIV (toliau VLE) – *Majà* (žvaigždės vardas).

„Naujoji“ kalbininkų karta (sovietmečio profesorų aukos) jų kirčiavimą išnormino – kirčiuoja antrąjį nuo galo v. vardininko skiemėnį, ir vardus laiko pastovaus kirčiavimo, pvz.: *Īna, Karina, Kotryna* rekl., *Inesa* rekl.

VLKK nariams reikėtų įsidėmėti, kad savo kalbą gerbiantys ir branginantys kitų tautų kalbininkai svetimus vardus ir pavardes kirčiuoja pagal savo kalbos kirčiavimo dėsnius, pvz., lenkai kirčiuoja antrąjį nuo galo skiemėnį – *Beáta, Májá, mūsų pavardes – Sakálas, Vanágas*. Taip kirčiuoja kompozitoriaus ir pianisto Chopin (sk. Šōpen) pavardę, nors „Jo tėvas buvo prancūzas, o motina lenkė“. – J. S. Witkiewicz. *Leksykon opracowy*, 2000, p. 114. Kitos kalbos jo pavardę kirčiuoja kaip prancūzai – paskutinį skiemėnį, nes tai neprieštarauja jų kirčiavimo dėsniams, pvz., rus. Шопѐн – *Словарь ударений для работников радио и телевидения*, 1967, ir *Большой энциклопедический словарь*, 1998, *Das Aussprachewörterbuch*, 1990, *Duden Band 6* (toliau B6), – Chopin fr. *So'pe*¹, liet. *Šōpėnas* – LTE, 1983,

¹ ε sk. en, o ženklas ' viršuje prieš skiemėnį rodo, kad tas skiemuo kirčiuotas.

T. 10, kur –as yra lietuvių kalbos v. vardininko galūnę; *Tatjana* ne *Tatjana*.

Kaip rodo jau minėti leidiniai ir kirčiuotas *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, 1997, senieji bibliiniai vardai, kurių antrasis nuo galo skiemuo kirčiuojamas tvirtagale priegaide arba trumpas jo balsis – kairiniu kirčio ženklu ` , negali būti pastovaus kirčiavimo.

Šis žodynas, išleistas *Vilniaus Dailės akademijos leidyklos*, kirčiuoja:

Jōbas (su Jobù), Jōnas (su Jonù), Mōrkus (d. g. Morkùs), Mōzė (su Mozė), Nōjus (d. g. Nojùs), Pētras (su Petrù), Rōkas (su Rokù); Adōmas (su Adomù), Abraōmas (su Abraomù), Antānas (su Antanù), Baltramiējus (d. g. Baltramiejùs), Bonifācas (su Bonifacù), Florijōnas (su Florijonù), Galijōtas (su Galijotù), Grigālius (d. g. Grigaliùs), Mikalōjus (d. g. Mikalojùs), Nikodēmas (su Nikodemù), Sebastijōnas (su Sebastijonù), Vinceñtas (su Vincentù);

Lūkas (su Lukù), Tōmas (su Tomù), Anūpras (su Anuprù), Augustinas (su Augustinù), Benediktas (su Benediktù), Kleopāsu (su Kleopù), Konstantinas (Konstantinù);

Ievà (Ievōs, Iēvai, Iēvq, Ievà, v.š. Iēva), Onà (Onōs, Ōnai, Ōnq, Onà, v.š. Ōna); Klarà (Klāros, su Klarà), Mortà (Mōrtos, su Mortà); Brigità (Brigitos), Marijà (Marijos), Daratà (Darātos), Elenà (Elēnos, su Elenà), Kotrynà (Kotrýnos) ir kt.

Anksčiau minėtuose šaltiniuose taip kirčiuojami ir nebibliniai vardai:

Dānas (su Danù), Grātas (su Gratù); Cilas (su Cilù), Liūdas (su Liudù), Tūmas (su Tumù); Emilas (su Emilù), Klementinas (su Klementinù), Ksaveras (su Ksaverù), Laurentinas (su Laurentinù), Sigitas (su Sigitù);

Danà (Dānos), Gratà (Grātos), Rūtà (Rūtos); Laurentinà (Laurentinos) ir t. t.

Ir bibliinių, ir nebiblinių vardų kirčiavimas išnormintas, jie nepagrįstai laikomi pastovaus kirčiavimo:

Iēva, Rūta, Klāra, (su Klāra), Brigità, Elēna (su Elēna) v. in. Tōmu, Jōnu, Liūdu, Lūku, Pētru, Jokūbu, Vinceñtu, Sigitu ir kt.

LVKŽ dvikamienius ir kitus vardus kirčiuoja pagal vyrų vardus. Šie, ir vyrų, ir moterų vardai, yra pastovaus kirčiavimo:

Ařtautas – Ařtautė, Bařtautas – Bařtautė, Geřtautas – Geřtautė, Gēstautas – Gēstautė, Gēstautas – Gēstautė, Girtautas – Girtautė, Gūstautas – Gūstautė, Jóstautas – Jóstautė, Kāstautas – Kāstautė, Keñtautas – Keñtautė, Mañtautas – Mañtautė, Miñtautas – Miñtautė, Vientautas – Vientautė, Sintautas – Sintautė, Výtautas – Výtautė, Žintautas – Žintautė, Žóstautas – Žóstautė;

Daūmantas – Daūmantė, Deimantas – Deimantė, Dirmantas – Dirmantė, Eidmantas – Eidmantė, Galimantas – Galimantė,

Gaudimantas – Gaudimantė, Gėdmantas – Gėdmantė, Geismantas – Geismantė, Gerimantas – Gerimantė, Leimantas – Leimantė, Nerimantas – Nerimantė, Rādmantas – Rādmantė, Rimantas – Rimantė, Tilmantas – Tilmantė, Valimantas – Valimantė ir t. t. Tik prie Regimantas ir Algimantas duoti du moterų vardų variantai, bet irgi kirčiuojami pagal vyrų vardus Regimanta, Regimantė ir atvirkštine tvarka Algimantė, Algimanta;

Albutas – Albutė, Tañbutas – Tañbutė, Juñdilas – Juñdilė, Nórtilas – Nórtilė, Dārgilas – Dārgilė, Dārvainas – Dārvainė, Dóvainas – Dóvainė, Gālintas – Gālintė ir t. t.

LVKŽ pratarėje 6 p. sakoma: „Neduota tokių šių dienų šnekamosios kalbos vardų kirčiavimo variantų, kurie prieštarauja dabartinei bendrinės kalbos kirčiavimo sistemai, k. a.: Alvýda, Gražvýda, Rimántė, Vytáutas, Vytáutė ir pan.“

Dabar šio tipo moterų vardai kirčiuojami naujoviškai, t. y. taip, kaip žodyno autoriai nerekomendavo: Vytautė, Rimañtė, Deimántė, Gražvýda ir t. t. Žodžiu, kaip kas nori, tik ne taip, kaip teikia LVKŽ.

LVKŽ kai kurių moterų vardų duoda net tris kirčiavimo variantus: pirmasis nepastovaus kirčiavimo, kiti du – pastovaus, sutampantys su tokiomis pačiomis vyrų pavardėmis (žr. *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. I, 1985; t. II, 1989 (toliau LPŽ)):

Buivýdas – Buivýdà (Buivýdōs, Buivýdai, Buivýds, Buivýda, v. š. Buivýda), Buivýda, Buivýdė; Daūgirdas – Daūgirdà (Daūgirdōs, Daūgirdai, Daūgirdq, Daūgirda, v. š. Daūgirda), Daūgirda, Daūgirdė; Laūksminas – Laūksminà (Laūksminōs, Laūksminai, Laūksminq, Laūksmina, v. š. Laūksmina), Laūksmina, Laūksminė ir t. t.

Nemirà (Nemirōs, Nēmirai, Nēmira, Nēmira, v. š. Nēmira (vardas kilęs iš vyro pavardės Nemirà – LPŽ, 1989, t. 2, p. 318); Neringà (Neringōs, Nēringai, Nēringq, Nēringa, v. š. Nēringa) ir Nēringa pastovaus kirčiavimo variantas. Vardas kilęs ne iš vietovardžio, o iš padavimo apie Nēringą ir Nāglį.

Abejonių kelė vardo Gabija kirčiavimas. *Lietuvių kalbos žodynas*, 1956, t. III kirčiuoja *Gabijà* (2), t. y. kaip leliją. *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, 1966, t. I, ViŽ, 1971, LTE, 1978, t. III, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, 1985, t. I ir VLE, 2004, t. VI, kirčiuoja tik v. vardininką *Gabijà*, kirčiuotės nenurodo. Ir tik LVKŽ, 2009, šeštoji laida, duoda *Gabijà* (3^b), t. y. *Gabijōs, Gābijai, Gābijq, Gābija, v. š. Gābija*. „Naujoji“ kalbininkų karta kirčiuoja *Gābija* v. v. „Naujieji“ kalbininkai anksčiau kirčiuotus pastovaus kirčiavimo vardus Kazimieras – Kazimiera dabar kirčiuoja trejopai: Kazimiera, Kazimiera ir Kazimierà.

Lietuvių vardus tyrinėjo įžymūs užsienio ir mūsų kalbininkai – A. Leskynas (A. Leskien) 1891 m. išleido kapitalinį veikalą *Die Bildung der Nomina im Litauischen* („Lietu-

vių kalbos vardažodžių daryba“), nuo kurio išleidimo praėjo daugiau kaip 180 metų. „Per tą laiką paskelbta nemaža lietuvių asmenvardžių tyrinėjimų, iš kurių ypač vertingi K. Būgos, R. Trautmanno, A. Salio, P. Skardžiaus, J. Jurkėno, Z. Zinkevičiaus ir kt. darbai...“ – *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, 2009, p. 8. O kurgi „naujųjų“ kalbininkų tyrinėjimai? Kuo gi jie remiasi viską jaukdami, senas vardų kirčiavimo tradicijas keisdami gatvės kalbos šiukšlėmis, nesiskaitydami su pamatiniais kirčiavimo dėsniais? *Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas* vertas didelės pagarbos, kad išleido tradicijomis grįstą *Lietuvių vardų kilmės žodyną* ir parodė „naujesiems“ kalbininkams, vis dar nepasimokantiems iš savo klaidų, jų vietą.

„Naujųjų“ kalbininkų klaidas nedelsiant turėtų kelti *Gimtoji kalba*, leidžiama to paties *Mokslo ir enciklopedijų instituto*. Deja, šis bendrinės kalbos žurnalas dažnai spausdina bendrinei lietuvių kalbai prieštaraujančius straipsnius, pvz., B. Stundžios *Dėl svetimžodžių su dvigarsiais el, er, eu priegaidės*, – *Gimtoji kalba*, 2008, Nr. 11, p. 26, kuriam specialų protokolinių nutarimų parašė I. Smetonienė tame pačiame žurnalo numeryje 24 p., nors tokio kirčiavimo, kokį teikia B. Stundžia, *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, šeštas (trečias elektroninis) leidimas (2006) pagrįstai neįteisino, nes tos kalbos, iš kurių atėjo šie žodžiai, kirčiuoja pirmąjį dvigarsių dėmenį, žr. B6.

LVKŽ pastebėta tik viena kita kirčio klaida. Jau esu rašiusi (žr. *Mokslo Lietuva*, 2009 m. vasario 13 d., *Pavardžių kirčiavimas „Muzikos enciklopedijoje“*), kad švedų kalboje dažniausiai kirčiuojamas pirmasis žodžių skiemuo. LKVŽ švedų vardas sukirčiuotas Ingeborga (1), B6 duoda Ingeborg². Taigi, reikiama kirčiuoti Ingeborga (taip savo vardą kirčiuoja aktorė Ingeborga Dapkūnaitė). Sukirčiuota Haráldas (1) šved. 'har:rald³ – B6. Taigi, reikėtų kirčiuoti Hāraldas. Gal kirčiavimą Haráldas lėmė lotynų kalba, kur kirčiuojamas antrasis nuo galo skiemuo – Haráldus? Juk daugelis vardų atėjo per bažnyčią, kur lotynų kalba vaidina svarbų vaidmenį. Ir jau labai akivaizdi klaida norvegų vardo Solveigà (2) kirčiavimas. B6 duoda Sólveig. Filme (istorinėje norvegų dramoje) *Maksas Manusas*, rodytame per LT 2010 09 05, šis vardas kirčiuojamas Sólveig. Taigi, lietuviškai Sólveiga. Ir gal nereikėjo duoti provincialaus prancūzų vardo Napoleōnas (2) varianto Napoleōnas (2), B6 – Napoléon⁴.

² Ženklas apačioje prieš skiemėnį rodo, kad po šio ženklų einančio skiemens balsis yra priegaidėtas; tašku po raide žymimas balsio trumpumas.

³ Ženklas ' prieš skiemėnį viršuje rodo, kad po ženklų einantis skiemuo kirčiuotas; ženklas „:“ reiškia, kad prieš jį einantis balsis ilgas.

⁴ ō sk. ón.

SUKAKTIS

Botaniko profesoriaus Konstantino Regelio 120-osioms gimimo metinėms

Nuotrauka iš Botanikos sodo rinkinių

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Profesorius Konstantinas Regelis

Vytauto Didžiojo universiteto botanikos sodas žavi gamtos ir žmogaus rankų sukurtomis erdvėmis

Dr. Jolita KLIMAVIČIŪTĖ
Dr. Aurika RIČKIENĖ

Studentas, kuriam trūksta idealizmo, negali būti mokslininkas, todėl profesoriaus pareiga įkvėpti jam idealizmo, o pats profesorius be jokio idealizmo taip pat negali būti mokslininkas ar geras mokytojas.

Konstantinas Regelis

Profesorius Konstantinas Regelis (*Constantin von Regel*) buvo vienas iš užsieniečių mokslininkų, atvykusių dirbti į 1922 m. pradėjusį veikti Lietuvos uni-

versitetą, nuo 1930 m. pavadintą Vytauto Didžiojo vardu. Ėmėsis vadovauti šio universiteto Botanikos katedrai, jis buvo tarp keleto pirmųjų botanikų, kurie formavo studijas ir mokslinių tyrimų tematiką Lietuvoje. Būdamas Šveicarijos piliečiu, Konstantinas Regelis, 1940 m. prasidėjus sovietinei okupacijai, išvyko iš Lietuvos. Po karo, ypač po 1948 metų vasarą įvykusios „Visasąjunginės Lenino vardo žemės ūkio mokslų akademijos sesijos“, Konstantinas Regelis, kaip ir daugelis kitų mokslininkų, buvo apibūdinamas naujai kuriamos sovietinės ideo-

logijos prieš, oficialiai nebuvo galima minėti jo pavardės bei cituoti darbų. Nepaisant to, sovietmečiu, ypač nuo šeštojo dešimtmečio pabaigos, Lietuvos botanikų moksliniuose veikaluose apie Lietuvos floros ir augalijos tyrinėjimų rezultatus, kaip labai svarbūs Lietuvos augalijos pažinimui cituojami Konstantino Regelio darbai.

Šiais metais minėjome 120-ąsias Konstantino Regelio gimimo metines, todėl pažymėdami jo indėlį Lietuvos mokslui, prisiminkime jo gyvenimo kelią ir nuveiktus darbus.

Konstantinas Regelis gimė 1890 metais rugpjūčio 10 dieną Peterburge, šveicarų kilmės mokslininkų šeimoje. Jo senelis – Eduardas Augustas von Regelis (1815–1892) gyveno ir dirbo Vokietijoje, 1842–1855 m. Šveicarijoje, buvo botanikas, sodininkas, Ciuricho botanikos sode ėjo inspektoriaus pareigas ir dėstė botaniką aukštojoje mokykloje. 1855 m. pradėjo dirbti Peterburgo imperatoriškojo botanikos sodo direktoriumi, buvo išrinktas Rusijos MA nariu korespondentu. Tyrinėjo Vidurinės Azijos, Tolimųjų Rytų augalus, buvo augalų sistematikos specialistas, įsteigė Rusijos sodininkų draugiją, prisidėjo redaguojant žurnalą „Gartenflora“. Du Konstantino Regelio dėdės – Albertas Regelis (1845–1909) ir Robertas Regelis (1867–1920) taip pat buvo botanikai. Konstantino tėvas – Wilhelmas Regelis (1875–1932) buvo istorikas, Tartu universiteto profesorius, Rusijos MA narys korespondentas. Konstantino sesuo Dorotėja buvo mokytoja, baigusi filologijos studijas Oksforde, Londone ir, kartu su broliu, atsikėlusį į Kauną, Lietuvos universitete kurį laiką dėstė anglų kalbą.

Konstantinas, baigęs Peterburgo šv. Katerinos evangelikų gimnaziją, Peterburgo universitete pradėjo studijuoti gamtos mokslus. Dar studijų metais jį, kaip gabų studentą, Peterburgo gamtos mokslų draugija pasiuntė tirti Kolas pusiasalio augalijos. 1911 m. Kolas pusiasalyje pradėtas tyrimus jis tęsė dar porą metų. Keliaudamas sukaupe daug vertingos medžiagos apie tam kraštui būdingas tundros, miškatundrės florą, augalų bendrijas, įvertino jas tuo metu dar naujo fitosociologijos mokslu metodais. 1912 m. gavęs pirmojo laipsnio diplomą Konstantinas

Regelis užbaigė studijas Peterburgo universitete. 1915 m. pradėjo dirbti Rusijos žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos Žemės ūkio departamente Taikomosios botanikos skyriuje, o 1915 m. išvyko tyrinėti Naujosios Žemės bei kitų Archangelsko gubernijos vietovių augalijos.

Konstantino tėvui gavus pasiūlymą dėstyti Dorpatu (Tartu) universitete, jo šeima apsigyveno Estijoje. Sudėtingu Rusijai laikmečiu (1918 m. pradžioje) atvykęs aplankyti savo tėvų į Tartu, Konstantinas Regelis išvykti atgal į Peterburgą nebegalėjo. Pasilikęs Tartu, universiteto Agronomijos fakultete skaitė žemės ūkio botanikos kursą, sutvarkė dalį medžiagos, sukauptos Kolas pusiasalio tyrinėjimų metu, ėmė rengti disertaciją „Kolas pusiasalio augmeninė danga. Varsugos upės aukštupio rajonas“ („Die Pflanzendecke der Halbinsel Kola Lapponia Varsugae. I. Das Flußgebiet der Varsuga und der Obere Ponoj“), kurią 1921 m. apgynė Viurburgo universitete. Filosofijos daktaro diplomas jam buvo išduotas 1921 m. liepos mėn. 24 d. Tų pačių metų gruodžio mėn. 7 d. Tartu universitete habilitacijos procedūros metu apgynęs darbą „Duomenys apie sumedėjusius augalus poliarinėje miškų zonoje“ („Zur Kenntnis des Baumwuchses an der polaren Waldgrenzen“), įgijo venia legendi ir dėstė augalų geografiją ir paleobotaniką, be to, dažnai vykdavo į ekspedicijas – tyrinėjo Baltarusijos, Rusijos, Estijos vietovių pelkes ir pievas.

1922 m. pradėjo veikti Lietuvos universitetas. Jį formuojant buvo laikomasi nuostatų, kad vyresniojo mokslo personalo postus užimantys asmenys turėtų mokslinį laipsnį bei paskelbtų mokslo darbų, todėl dėstyti buvo pakviesta nemažai mokslininkų.

kų iš užsienio. 1922 m. Konstantinas Regelis gavo kvietimą užimti ordinario profesoriaus pareigas Lietuvos universitete. Nors Lietuva jam buvo nepažintas kraštas, vis dėlto turėjo ryšių su istorine Lietuva, kadangi Gudų krašte jo tėvui priklausė dvaras, kuriam šeima lankydavosi.

1922 m. Konstantinas Regelis pradėjo vadovauti Botanikos katedrai ir vienam iš jos dviejų kabinetų – Augalų sistematikos kabinetui. Dar universiteto veiklos pradžioje Konstantinas Regelis suformulavo pagrindinius Lietuvos botanikų uždavinius: pradėti sistemingai tirti Lietuvos augaliją, plėtoti jų sistematiką, fitocenologiją, fitogeografiją, taikomosios botanikos šakas, eksperimentinius botanikos tyrimus pritaikyti praktikoje. Remiantis šiais tikslais Botanikos katedroje buvo pradėti tyrinėjimai, kurie savo mokslinių tyrimų problematika bei tyrimų rezultatais neužilgo prilygo kaimyninių šalių mokslininkų darbams, suformavo ilgalaikę botanikos darbų perspektyvą Lietuvoje ir užtikrino jų tęstinumą pokariu.

Atvykusiems dėstyti į Lietuvos universitetą buvo keliamas reikalavimas greitai išmokyti lietuvių kalbą ir ją dėstyti savo dalykus. Konstantinas Regelis iš pradžių skaitęs rusiškai, po dviejų su puse metų visus dalykus jau dėstė lietuviškai. Per trumpą laiką nemažai nuveikė kuriant Botanikos katedrą, organizuojant studijas ir tiriamąjį darbą. Dažnai lankydamasis užsienio mokslo įstaigose jis buvo gerai susipažinęs su to meto botanikos katedrų struktūra bei įranga ir siekė tai įgyvendinti Lietuvoje. Ypač daug pastangų dėjo botanikos sodui – vienam iš didžiausių fakulteto padalinių – įkurti. Nusprendus, jog tinkamiausia vieta tokiam sodui būtų Aukštojoje Fredoje, Konstantinas Regelis pats ėmėsi iniciatyvos kuo greičiau gauti šią teritoriją. Vėliau pastatė šiltnamius, įkūrė oranžeriją. Jis buvo įsitikinęs, jog būtint čia, Fredoje, galima įkurti pasaulinio lygio botanikos sodą. Kuriant botanikos sodo kolekciją užsakė ir atgabeno augalus iš Vokietijos, Čekijos, Austrijos, Šveicarijos botanikos sodų ir iš Lietuvos dvarų – Rietavo, Žagarės oranžerijų.

Vadovaujant Konstantinui Regeliui per 18 metų buvo parengtas nemažas būrys kvalifikuotų biologijos mokytojų, botanikos specialistų. Jis buvo studentų augalų sistematikos, augalų geografijos, fitocenologijos mokslinių darbų vadovas. K. Regeliui vadovaujant diplominius darbus parengė žymūs Lietuvos botanikai: J. Dagys, A. Minkevičius, M. Janušauskaitė-Lukaitienė, K. Brundza, E. Purvinas, P. Snarskis. Konstantinas Regelis buvo daugelio Vytauto Didžiojo universiteto botanikų atliktų mokslinių darbų iniciatorius, pasiūlydavęs ar padėdavęs jauniems, bepradedantiems specialistams užmegzti ryšius su įvairių sričių specialistais, kad tinkamai pasirinktų tyrimų problemas, įsisavintų naujus metodus ar padėtų įvertinti gautus rezultatus. Jis pats dažnai lankėsi užsienyje – dalyvavo įvairiose tarptautinėse konferencijose, ekspedicijose, daugelio draugijų veikloje bei skatino tobulintis jaunus katedros darbuotojus. Beveik visi katedros ir botanikos sodo mokslo darbuotojai vienu ar kitu tikslu pabuvojo įvairiose Europos valstybėse: Vokietijoje, Suomijoje, Austrijoje, Šveicarijoje, Prancūzijoje. Užsienio šalių botanikai taip pat lankėsi ir bendradarbiavo su Lietuvos botanikais. Tai darė teigiamą įtaką moksliniam ir pedagoginiam darbui.

Konstantinui Regeliui vadovaujant ir konsultuojant daktaro laipsnio disertacijas parengė žymūs Lietuvos botanikai: A. Kisinis (1934), P. Snarskis (1940), K. Grybauskas (1941), M. Natkevičaitė (1942), K. Brundza (1943). Taip Konstantino Regelio mokslinės idėjos išliko Lietuvos botanikų darbuose.

Dirbdamas Lietuvoje Konstantinas Regelis paskelbė apie 80, o per visą gyvenimą per 150 publikacijų. Jas publikavo Šveicarijos, Rusijos, Austrijos, Lietuvos, Suomijos, Vokietijos moksliniuose leidiniuose. Svarbesnieji darbo Lietuvoje metais parengti veikalai: vadovėliai aukštosios mokykloms: „Augalų sistematika“ (1935, 1941), „Augalų sistematika“ vidurinėms mokykloms (1936); tęstinės publikacijos „Lietuviška botanikos bibliografija“, medžiaga leidiniui „Lietuviškoji enciklopedija“. Už aktyvią veiklą 1930 m. jis buvo apdovanotas Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino III laipsnio ordinu.

Visą gyvenimą Konstantinas Regelis aktyviai dalyvavo atskirų šalių bei tarptautinių mokslinių organizacijų veikloje. Jis buvo Suomijos „Societas pro Fauna et Flora Fennica“, Suomijos miškų draugijos, Švedijos augalų geografų draugijų narys korespondentas, Šveicarijos gamtos mokslų, Prancūzijos botanikų, Vokietijos botanikų, Šveicarijos botanikų, Britanijos ekologų, „Vanamo“ zoologų-botanikų draugijų narys. Lietuvoje buvo vienas iš Tabako augintojų draugijos steigėjų, Botanikos žodyno komisijos narys. 1950 m. dalyvavo steigiant Tarptautinę komisiją augalinėms žaliavoms tirti Stokholme, kurį laiką buvo jos pirmininku.

Per 1940 m. politinius įvykius Konstantinas Regelis išvyko iš Lietuvos, gyveno Šveicarijoje, dirbo Ženevos universitete privatdocentu. 1944 m. persikėlė į Austriją, Gračą, kur tęsė mokslinį darbą. 1952 m. buvo pakviestas dirbti į Bagdado universitetą Irake. 1956 m. profesoriaus-svečio teisėmis skaitė paskaitas Stambulo universitete. 1958–1959 m. dirbo Afganistane Kabulo universiteto profesoriumi. 1962–1967 m. – Izmir-Bornovoje, Ege universiteto ordinario profesoriaus ir Augalų sistematikos katedros vedėjas.

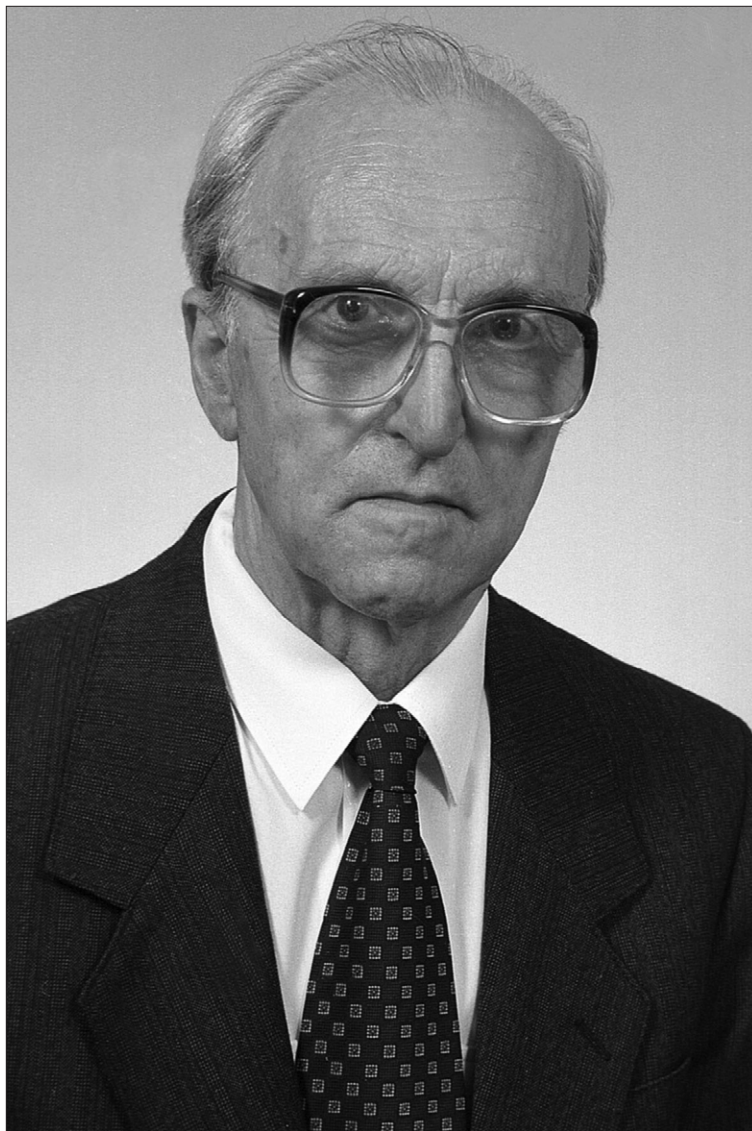
Konstantinas Regelis domėjosi Mažosios Azijos augmenija, vyko į mokslines ekspedicijas paskelbė nemažai mokslinių straipsnių apie Balkanų pusiasalio, Mažosios Azijos, Viduržemio jūros sričių augaliją. Dirbdamas Turkijoje, Ege universitete organizavo ekspedicijas į kalnus, sukauptė nemažą herbariumą.

1967 m. Konstantinas Regelis apsigyveno Grace ir privačiai tęsė mokslinius tyrimus, redagavo J. Wiesnerio (J. Wiesner) veikalą „Rohstoffe des Pflanzenreiches“ penktąjį leidimą, domėjosi Lietuvos botanikų darbais, apie Lietuvos augaliją paskelbė straipsnių užsienio spaudoje. Vienas svarbiausių jo mokslinių darbų – veikalas „Lietuvos augalų geografija“, kuris parengtas užsienyje, tačiau liko nepublikuotas.

Konstantinas Regelis mirė 1970 m. gegužės 22 d. netoli Ciuricho.

Profesoriaus Konstantino Regelio gyvenimo kelias prasidėjo šiaurėje, Kolo pusiasalyje; vėliau, tyrinėjant florą ir augaliją, organizuojant botanines ekspedicijas, formuojant botanikos mokslo institucijas, keliant uždavinius jaunajai mokslininkų kartai, vedė per Lietuvą, apraizgė Artimųjų Rytų regionus. Jis yra pavyzdys dabartiniams ir būsimiems mokslininkams, mokslo veiklos organizatoriams, pedagogams.

Netekome žymaus agronomo, nuostabaus kolegos

2010 m. spalio 11 d., eidamas 80-uosius metus, po sunkios ligos mirė vienas žymiausių Lietuvos agronomų, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys (akademikas), Rusijos žemės ūkio mokslų akademijos užsienio narys, habilituotas daktaras profesorius Juozas LAZAUSKAS

Juozas LAZAUSKAS gimė 1931 02 08 Vilkininkuose, Leipalingio valsčiuje. 1958 m. baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją (universitetą). Pradėjęs dirbti Lietuvos žemdirbystės instituto Vokės filiale, ėjo įvairias pareigas – nuo jaunesniojo mokslo darbuotojo, skyriaus vedėjo, direktoriaus pavaduotojo iki direktoriaus. Net 33 m. vadovavo Vokės filialui.

1963 m. apgynė mokslų kandidato (daktaro) disertaciją „Daugiamėčių lubinų biologinės savybės agrotechnikos ir selekcijos įtakoje“, 1971 m. – daktaro (habilituoto daktaro) disertaciją „Lubinų auginimas ir panaudojimas Lietuvoje“. Nuo 1986 m. – profesorius. Nuo 1990 m. – Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys (akademikas). 1991–1995 m. – LMA Biologijos, medicinos ir žemės ūkio mokslų skyriaus Žemės ūkio mokslų sekcijos pirmininkas. Nuo 1995 m., LMA įkūrus Žemės ūkio ir miškų mokslų skyrių, buvo skyriaus pirmininko pavaduotojas. Profesoriaus iniciatyva nuo 1994 m. pradėta leisti LMA žurnalas „Žemės ūkio mokslai“. Jis buvo šio mokslinio žurnalo redakcinės kolegijos pirmininkas (iki 2007 m.), vėliau – narys.

Akad. Juozas Lazauskas žymus mokslininkas, Lietuvos mokslo visuomenei gerai žinomas ir daug nusipelnęs ne tik agronomijos, bet ir visam žemės ūkio mokslui. Profesoriaus kaip agronomo ir mokslininko veikla labiausiai susijusi su Pietryčių Lietuvos nenašų lengvų dirvožemių problemomis. Už nuopelnus Lietuvos žemės ūkio mokslui 1981 m. suteiktas Lietuvos nusipelnusio mokslo veikėjo vardas.

Akad. Juozas Lazauskas yra 10 augalų veislių bendraautoris – tai seradėlių *Neris*, esparcetų *Žilvinai*, *Meduviai*, bulvių *Aistės*, lubinų *Smėliai*, *Pamaina*, *Augiai*, *Trakiai*, *Vilčiai* ir kt. Akademikas vienas ar su bendraautoriais yra publikavęs 11 knygų ir per 500 mokslinių bei mokslo populiarinimo straipsnių, kitų leidinių. Daug straipsnių yra parašęs „Žemės ūkio enciklopedijai“.

Profesorius labai daug laiko ir dėmesio skyrė jaunųjų mokslininkų kvalifikacijos kėlimui ne tik Lietuvos žemdirbystės institute, bet ir Lietuvos žemės ūkio universitete, Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės institute bei kitose mokslo ir studijų institucijose, taip pat buvo mokslinių tarybų narys. Akademikui vadovaujant apginta daugiau nei 20 daktaro disertacijų. Profesorius dalyvavo 14 habilitacinių darbų, taip pat kitų doktorantūros studijų komisijų darbe, buvo Baltarusijos ir Latvijos žemdirbystės institutų mokslinių tarybų narys, kuriose disertacijas gynė ir Lietuvos mokslo darbuotojai. Daug akademikas nuveikė ir sprendžiant šalies gamtos saugos problemas.

Nemažas indėlis ir į Lietuvos mokslo tarybos, Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo, kurių nariu jis buvo, veiklą.

Tai buvo nepaprasto darbštumo, pareigingumo, stiprios valios ir atsidavimo darbei asmenybė. Netekome nuostabaus Kolegos, erudito, žymaus agronomo. Atmintyje išliks Jo atidus dėmesys bendradarbiams ir didelė tolerancija.

Lietuvos mokslų akademija

Lyg saulės šiluma sužvarbusiems

Dėkoju *Mokslo Lietuvai* už nepaprastai įdomias publikacijas prieškarinės Lietuvos kultūros veikėjų atminties temomis. Tai labai praturtina *Mokslo Lietuvos* skaitytojų akiratį, o skaitytojams humanitarams tokia medžiaga šalia mokslo temų yra lyg saulės šiluma sužvarbusioje Lietuvoje. Iškilų asmenybių pavyzdys labai reikalingas dabartinei mūsų visuomenei, kuri sulėtintais tempais eina pasirinktu keliu. Todėl džiugina puikus projekto „Mokslas, kultūra, visuomenė“ vykdymas *Mokslo Lietuvos* puslapiuose. Tas projektas – Trejybė, – sakrališkai imponuoja, nes stokojame sisteminio Valstybės dėmesio kultūros politikai. Iškreiptos pilietinės visuomenės kūrimo formos, susijusios su pelno troškimu bet kokia kaina skaldo visuomenę, o kultūra visada jungia. Todėl brangindami minėtą nuostabų projektą – norime jo tęstinumo. Bent jau toje spaudoje, kuri gerai ir kūrybiškai atsiliepia į šį projektą. Esu įsitikinusi, kad toks pavyzdingas minėto projekto vykdymas kaip visuose 2010 m. *Mokslo Lietuvos* numeriuose yra reikiama atsvara prieš visas moralines kliūtis kovojant dėl tolesnio tautos likimo ir mūsų Valstybės ateities, kuri neįmanoma be jos kultūrinio savitumo iškėlimo bendroje globalaus pasaulio jūroje. Kadangi *Mokslo Lietuvai* tai puikiai sekasi daryti – linkiu ir toliau kūrybiškai reikštis minėto projekto dvasioje.

Irena Skomskienė

Ištaisome klaidą

Atsiprašome skaitytojų, kad 13 p. pokalbyje su estų knygotyrintinke Tiiu Reimo (*Mokslo Lietuva* Nr. 16, p. 13) maketavimo metu sukeisti užrašai po nuotraukomis: vietoje užrašo Johanas Voldemaras Jansenas turėtų būti Ado Grencšteinas ir atvirkščiai (2 nuotrauka turėtų būti Ado Grencšteinas, 3 nuotrauka – Johanas Voldemaras Jansenas).

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2010 m. *Mokslo Lietuva* vykdo projektą *Mokslui, visuomenei ir kultūrai*. Siekdama populiarinti laikraštįje publikuojamą medžiagą redakcija leidžia naudotis publikacijomis tol, kol Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia minėtą projektą.

ISTORINĖ ATMINTIS

Įtvirtinantis Klaipėdos krašto atminimą leidinys

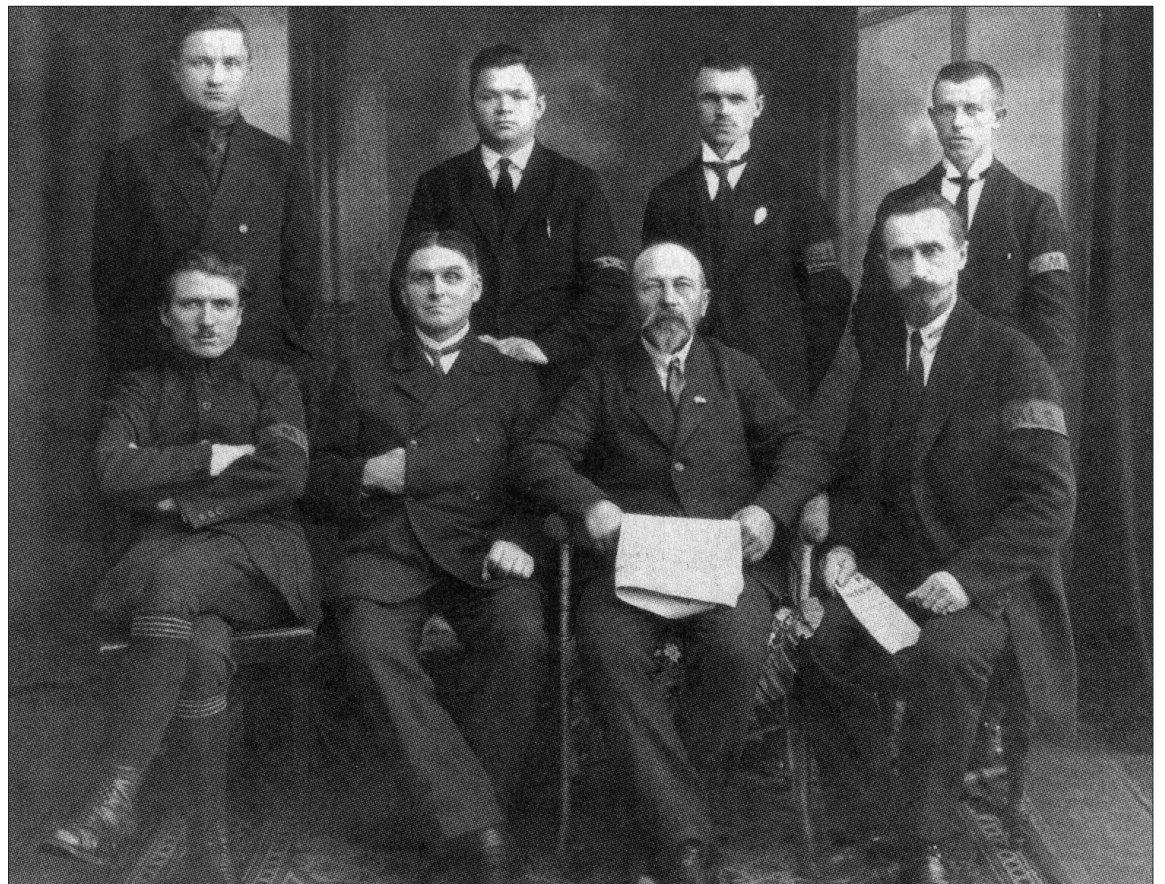
■ Atkelta iš 7 p.

Dalis šio Akto signatarų kiek apibūdinama Vytauto Šilo straipsnyje „Tilžės Akto signatarai“ (p. 52–83). Vytautas Grubliauskas straipsnyje „Mažosios Lietuvos tautinės tarybos aktui – 90“ (p. 64–68) ir Vytautas Šilas antrajame savo rašinyje „Tilžės Akto istorinė prasmė“ apibūdina įvairias šio Akto atsiradimo aplinkybes ir jo tolesnę įtaką Klaipėdos krašto politinei raidai. Tuo metu, kai Lietuva įnirtingai kovojo su į jos nepriklausomybę pasikėsinusiais bolševikų pulkais, lenkų legionais ir bermontininkų daliniais, 1919 m. sausio 9 d. trisdešimt M. Lietuvos patriotų kreipėsi į sąjungininkų atstovus ir JAV prezidentą Vilsoną. Tai buvo Paryžiuje šaukiamos Taikos konferencijos, kuri turėjo spręsti Vokietijos imperijos valdomų svetimų sričių likimą, išvakarės. Lietuvinkų atstovai, iš esmės imant, tai konferencijai adresavo raštą „Nuolankus prašymas Lietuviai Prūsijoje gyvenančių į Sąjungininkų valdžias bei į poną Prezidentą Vilsoną“. Šis svarbus dokumentas skelbiamas išspausdintame šioje knygoje Algirdo Antano Gliožaičio straipsnyje „Rytprūsių lietuvių kreipimasis į sąjungininkų valdžias“ (p. 77–79).

Įdomu ir svarbu atkreipti dėmesį, kad tarp šių visų atsišaukimus pasirašiusių lietuvininkų buvo ne vien gimę ir augę dabartiniame Klaipėdos krašte – lietuviškiausioje M. Lietuvos dalyje, bet ir nemaža iš Tilžės, Ragainės ir net Gumbinės apylinkių, kaip

atsišaukimus pasirašydavo vienas kitas apsisprendęs lietuvininkas, kilęs iš kairiajame Nemuno krante esančios M. Lietuvos dalies. Tačiau, viena, visas deklaracijas pasirašo nedidelis skaičius žmonių. Antai po Lietuvos nepriklausomybės Akto 1918 m. vasario 16 d. parašus padėjo vos 20 Lietuvos Tarybos narių. O antra, kai sprendžiamas atbūdančios ir savo žemes renkančios tautos teritorijos klausimas apskritai nėra toks lemiamas dalykas pasiryžusių kovoti už savo tautos istorines teises skaičius. Tokiais atvejais teritorijos „dalybos“ retai kada vyksta plebiscito keliu. Versalio sutartimi be jokio plebiscito nuo Vokietijos buvo atskirtos tam tikros sritys Lenkijai ir Prancūzijai. Po II pasaulinio karo be plebiscito Lenkijai teko dar daugiau Vokietijos žemių. Jeigu būtų vykęs plebiscitas, ar šiandien egzistuotų Izraelio valstybė? Niekas neorganizuoja plebiscito dėl kurdų tautos apsisprendimo kurti valstybę. Pagaliau grįžkime į XIII amžių: kokį „plebiscitą“ surengė kryžiuočiai, grobdami prūsų ir vakarų lietuvių genčių gyvenamas sritis? Tad aimanavimai, kad 1923 m. Klaipėdos kraštas buvęs be plebiscito prijungtas prie Lietuvos, neturi nei istorinio, nei tų dienų juridinio pamato. Ilgus amžius trukęs prievartinis srities atplėšimas nuo tautos kamieno nepanaikina tautos istorinės teisės ją susigrąžinti. Čia lemiamas veiksnys – jėgų santykis.

Aptariamame leidinyje yra žymaus anų laikų M. Lietuvos veikėjo, Tilžės Akto signataro ir vieno iš 1923 m.

Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto nariai ir jų padėjėjai. Sėdi iš kairės: V. Šaulinskis, J. Lėbartas, M. Jankus, J. Vanagaitis; stovi: S. Darius, A. Ivaškevičius Aivas, A. Marcinkevičius, J. Pronskus. Trūksta VMLGK narių J. Strėkio ir M. Labreco

dešiniųjų iki komunistų, vadino mus išdavikais „Verräteriais“, nors Vokietijos Vyriausybė buvo priėmusi Vilsono punktus, kad visos tautos turi laisvą apsisprendimo teisę“ (p. 44). Spaudoje kilo įnirtinga kampanija prieš lietuvininkus. To neužteko: „Pradėjo daužyti veikėjų langus, o kriminalinė policija nuolat darydavo kratas, ieškodama medžiagos iškelti bylai dėl krašto išdavimo. Mažosios Lietuvos Tarybos viešas veikimas tokiomis aplinkybėmis buvo neįmanomas. 1919 m. sausio mėnesį turėjome savo darbą nutraukti. Gailius išvažiuo studijuoti. Mes, iš karo grįžusieji, nusprendėme griebtis kardo. Tam tikslui buvo sudarytas Žemaičių batalionas, į kurį įstojome Vanagaitis ir aš. Atsirado ten ir Dr. Didžys, už ką jam iškėlė vokiečių teisme bylą Įsrutyje“ (p. 45). Suprantama, dėl represijų baimės nemaža lietuvininkų pasitraukė iš tautinio judėjimo.

Tačiau čia verta įsidėmėti E. Simonaičio nuorodą, kad vokiečių keršto grėsmė ryžtingųjų lietuvininkų neatbaidė „griebtis kardo“, jei negalima kovoti plunksna ir žodžiu. Atsiminimuose pateikiami faktai leidžia atrodžiusi tų klaipėdiškių idėja ginklu įvykdyti Klaipėdos krašto sujungimą su Lietuva buvo lemiamas veiksnys, kuris ilgainiui privertė Lietuvos vyriausybę 1923 m. sausyje rengti karinę akciją. Apsisprendimo būta nelengvo. Apie sunkumą galima spręsti iš tokio atsiminimų epizodėlio: „Vienas atsakingiausių asmenų, – rašo E. Simonaitis, – man pareiškė, kad 99 proc. galys garantuoti, kad sukilimas nepasiseks. Dalyvius pakars, ir jų šeimos bus nelaimingos. Mano atsakymas: jeigu tik ir vienas nuošimtis yra galimybės kraštą išvaduoti, tai rizikuosime. Šiaipgi šis kraštas bus amžinai žuvęs. Po ilgų

vargų teko susitarti. Kartais reikia sunkesnių kovų turėti su saviškiais, negu su priešais,“ – 1923 m. pradžios nuotaukas apibendrino ryžtingasis lietuvininkas.

Vokiečių nacionalistais pasekusių mūsų vargo istorikų teiginiui, kad Klaipėdos kraštą Lietuva okupavusi, svarų atkirtį duoda dr. Albertas Juška straipsniu „1923 metų sausio 15-oji Klaipėdos krašto okupacija“ (p. 88–95). Ypač įtaigūs skyreliai, kuriuose apžvelgiamos nacių įvykdytos represijos, dėl kurių skaudžiai nukentėjo daug klaipėdiškių, kai Klaipėdos kraštas 1939 m. buvo „teisėtai“ (šį kartą plebiscito niekas nepasigenda!) atplėštas nuo Lietuvos. Kai kuriuos teisinius Klaipėdos krašto priklausomybės Lietuvai ir Vokietijai aspektus nagrinėja dr. Dainius Žalimas straipsnyje „Absurdiška kalbėti, kad Lietuva okupavo Klaipėdos kraštą“ (p. 97–102). Tik ar pasieks tuos vargo istorikus straipsnį baigiantis palinkėjimas: „Palinkėčiau ir kai kuriems istorikams, ieškantiems naujų tam tikrų faktų (šiuo atveju – 1923–1939 metų įvykius, susijusius su Klaipėdos kraštu) interpretacijų, pernelyg nepiktnaudžiauti interpretavimo laisve ir „neiškristi“ iš teisinio aptariamų įvykių konteksto. Neuzmirštant tarptautinės teisės reikšmės istoriniams faktams vertinti, tikrai pavyktų išvengti klaidingų šių faktų interpretacijų“ (p. 102)?

Dr. Algirdas Matulevičius (jis ir šio leidinio mokslinis redaktorius) straipsnyje „Lietuvininkai: nuo kultūrinės autonomijos iki prisijungimo prie Lietuvos valstybės (XIX – 1916 m.)“, užgriebdamas kur kas ankstesnius laikus, negu nurodyta antraštėje, pateikia gana išsamią lietuvininkų būklės Prūsijos karalystėje apybraižą (p. 12–24). Prof. Aleksandro Vitkaus „Mažosios

Lietuvos įvykių chronologija 1913–1924 m.“ (p. 104–112) pravers kiekvienam, kuris norės turėti krašto politinės raidos tais metais nuoseklų vaizdą.

Prieš knygos pabaigą Mažosios Lietuvos reikalų tarybos pirmininkas Vytautas Šilas straipsnyje „Dvidešimt Mažosios Lietuvos reikalų tarybos gyvavimo metų“ (p. 119–130) apžvelgia, kokiomis aplinkybėmis 1989 m. gruodžio 18 d. buvo įkurta ši veikli organizacija ir ką ji per tuos 20 m. gana vargingomis sąlygomis yra nuveikusi. Knyga baigiama priedais – dokumentais, kurie rodo lietuvininkų ir jų rėmėjų iš D. Lietuvos, išsisklaidžiusių visokiuose užsieniuose, rūpinimąsi dėl tolesnio M. Lietuvos ateities sprendimo: dabartinė krašto padėtis jų, kaip ir visos lietuvių tautos, netenkina.

Apskritai aptariamame leidinyje vertingas kiekvienam, kuris neabejingas Klaipėdos krašto istorijai, jo žmonių likimams ir tam neįkainojamai brangiam indėliui, lietuvių tautos paveldėtam iš M. Lietuvos. Kažkokių priekaištų ar ginčijamų dalykų šį kartą neatsirado. Nebent viena smulkmenėlė kelia šypsni: knygos turinyje yra padala „Priedai“ (p. 6), bet tekste (p. 131) tokio skyrelio nėra: čia pateikiama „Vilties“ laikraščio puslapio faksimilė. Beje, kiek toje faksimilėje reprodukuojama „Lietuvių deklaracija“ susijusi su lietuvininkų kovomis? Bent jau teigiamo ryšio toje deklaracijoje neįžvelgsi. Tik visai neįžvalgūs didlietuvių veikėjai galėjo tikėtis, kad carinė Rusija sujungs istorines lietuvių žemes į vieną administracinį vienetą ir jame pasodins lietuvių tautą kaip vištą ant kiaušinių. O lietuvininkai niekad nebūtų sutikę savo seną velnią mainyti į rusų pragaro šėtoną. Tad toji „Lietuvių deklaracija“ įdėta neapsižiūrėjus ir visai be reikalo.

Lietuvininkų teritorija Prūsijoje iki maro ir Didžiosios Vokiečių kolonizacijos (18 a. pr.)

antai: Mikas Banaitis, Emilis Bendikas, Valteris Didžys, Mikelis Reidys, Jonas Vanagaitis. Tad ir šioje M. Lietuvos dalyje, esančioje kairiajame Nemuno krante, labiausiai suvokietintoje, dar buvo gyva lietuviška dvasia.

Atkaklieji mūsų intelektualai, beatodairiškai plaukiantys vokiečių nacionalistų srovėje, galėtų sakyti, jog tokių lietuvininkų būta nedaug. Iš tikrųjų

sukilimo vadovų Erdmono Simonaičio „Atsiminimai iš 1923 – 1925 metų“ (p. 43–51). Jie nušviečia lietuvininkų būklę, kai buvo skelbiami minėti atsišaukimai, o paskui ir rengiantis 1923 m. sausio akcijai. Vokiečiai, atidžiai sekę lietuvininkų tautinį judėjimą, į minėtas deklaracijas, raginančias jungtis su D. Lietuva, reagavo labai pikta. „Visi jie, – rašo E. Simonaitis, – nuo

Išaugę iš gimtosios žemės syvų – Jonas ir Martynas Yčai (2)

■ Atkelta iš 5 p.

bibliotekoje rinko medžiagą apie Žalgirio mūšį. Šiai temai skirtus straipsnius spausdino 1907 m. įsteigtame J. Basanavičiaus Lietuvių mokslo draugijos leidinyje „Lietuvių tauta“. 1911 m. buvo išspausdinta atskira J. Yčo knyga „Žalgirio mūšis“, kurioje pirmą kartą istoriografijoje į Žalgirio mūšį buvo pažvelgta lietuvių tyrinėtojo akimis, iš lietuviškų pozicijų, nes ligi tol rašę autoriai reiškė lenkiškas arba vokiškas nuotaikas ir tendencijas. Kartu tai buvo ir pirmą Žalgirio mūšio tematikai skirta lietuviška studija, grindžiama istoriniais šaltiniais.

Lietuva traukė vis labiau, bet prasi-dėjęs Pirmasis pasaulinis karas privertė J. Yčą savo planus atidėti. Kaip paaiškė-jo – iki Lietuvos valstybės paskelbimo ir karo pabaigos.

Per meną įsitraukė į politiką

O kaip aptariamam metu jautė-si Martynas Yčas? 1911 metais labai sėkmingai užbaigė studijas Tomsko universitete. Jo diplominis darbas „Evangelikų bendruomenės atsiradi-mas ir organizacija Lietuvoje ir kunigo padėtis joje“ buvo įvertintas aukso medaliu. M. Yčui pasiūlyta rengtis profesūrai. Vėrėsi puikios akademinio darbo perspektyvos, atrodytų, apie ką dar buvo galima svajoti? Bet Martynas savyje, matyt, jautė dar aukštesnio skrydžio galias. Darbą pasirinko tėvy-nėje, tapo advokato Petro Leono padė-jėju Kaune, o kartu įsitraukė ir į vietos lietuvių visuomeninį judėjimą.

1912-iejį M. Yčui atnešė labai svarbių permainų. Kaune lietuviai su-kruto ruožis rinkimams į IV Rusijos Valstybės Dūmą. Tautininkai buvo nusižiūrėję jauną ir labai veiklų M. Yčą, kuris energingai ėmėsi rengtis prasidė-siančiai rinkiminei kampanijai. Šiam reikalui pasitelkė vasarą iš užsienio sugrįžusį vargonininką, kompozitorių, pirmosios lietuviškos operos „Birutė“ autorių Miką Petrauską. 1911–1912 m. M. Petrauskas Italijoje pas A. Mezini studijavo dainavimą, dalyvavo ir italų operos spektakliuose, o vasarai grįžo į Lietuvą. M. Yčo planas buvo labai išradingas: Mikas Petrauskas būsi-mus rinkėjus žavės savo tenoru, o jam akompanuos Papilio evangelikų refor-matų kunigo A. Neimano gražuolės dukros Elena ir Jadvyga Neimanaitės. M. Yčas važinėdavo kartu kaip impresari-jus, per koncertus įsiterps su platesniais paaiškinimais, bet labai atsargiai, kad rusų administracija neįtartų politi-kuojant.

Tokia buvo sumanyta rinkiminė kampanija su dainomis ir muzika, bet dar reikėjo gauti Kauno gubernatoriaus P. Veriovkino leidimą. Šį reikalą sutvar-kyti apsiėmė pats impresarijus M. Yčas. Nuvykęs į Kauną gavo leidimą surengti dešimt koncertų. Pradėjo nuo Rokiškio, o toliau arklių traukiamais veži-mais politikuojantys artistai apkeliavo Biržus, Panevėžį, Linkuvą, Kėdainius, Ukmergę, Zarasus, Raseinius, Telšius ir Šiaulius. Visur buvo sutinkami labai šiltai ir net entuziastingai, nes M. Pe-trausko pavardė jau buvo gerai žinoma.

Kompozitorius ir dainininkas Mikas Petrauskas, režisierius ir lietuvių kultūros veikėjas Gabrielius Landsbergis Žemkalnis, Martynas Yčas ir akompaniatorės Julija ir Elena Neimanaitės ne tik koncertavo, bet ir dalyvavo 1912 m. rinkimų į IV-ąją Rusijos Dūmą kampanijoje

Po koncerto, kol jaunimas šokdavo ir šėliodavo, M. Yčas su būreliu vietos žmonių susėdavo rimtam pokalbiui, aptardavo artėjančius rinkimus į Dūmą ir lietuvių reikalų atstovavimo svarbą.

Taip kompozitorius ir solistas Mikas Petrauskas per meną įsitraukė į politiką, o teisininkas Martynas Yčas politikai gudriai pritaikė muziką ir meną. Agitacinė kampanija vyko pakiliai ir labai išradingai. Šiandien galėtume pasakyti, kad M. Yčas buvo tas politikas, kuris pirmasis iš lietuvių panaudojo tuo metu visai neįprastas ir akivaizdžiai pasiteisinusias rinkimines technologijas. Dvidešimt šešerių metų M. Yčas iš Kauno gubernijos buvo išrinktas Rusijos IV Dūmos deputatu. Įdomu, kad tiek pat kartų – dvidešimt šešis – Dūmos plenariniuose posėdžiuose jis kalbėjo apie lietuviškus reikalus karštai gindamas lietuvių tautos teises. Dūmoje buvo konstitucinės demokratų (kadetų) partijos narys, tad Lietuvos reikalams ginti užsitikrin-davo ir kadetų paramą. Kaip Dūmos deputatas su delegacijomis lankėsi JAV, Belgijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Vatikane, Šveicarijoje, Švedijoje. M. Yčas visur būdavo pristatomas kaip Lietu-vois reikalų atstovas Rusijos Dūmoje. Jis pasireiškė kaip puikus politikas ir diplomatas, sugebėdavo parūpinti Lie-tuvai pašalpų ir tarptautinių užtarimų. Pasak prof. Stanislovo Masioko, M. Yčo prakalbos Rusijos Dūmoje neprarado aktualumo ir šiandien, skamba nūdie-niškai ir pamokomai, todėl profesorius ir siūlo jas išleisti atskiru leidiniu – tai pavyzdys, kaip reikia atstovauti savo kraštui ir tautai.

Svaiginantis skrydis aukštyn

1913 m. su J. Basanavičiumi M. Yčas išvyko į JAV rinkti lėšų Tau-tos namų statybai. Amerikoje M. Yčas

susipažino su Jonu Šliūpu ir jo dukte-rimi Hipatija, kuri po trejų metų tapo M. Yčo žmona. Deja, surinktas lėšas Tautos rūmams pražudė Pirmojo pa-saulinio karo metais ir revoliucijų metu Rusijoje kilusi infliacija – pinigai padėti į banką visiškai nuvertėjo.

1914 m. M. Yčas Vilniuje įsteigė Lietuvių draugiją nukentėjusiems nuo karo šelpti, tapo jos Centro komiteto pirmininku. Jis, dalis draugijos ir Cen-tro komiteto narių su besitraukiančiu frontu pasitraukė į Peterburgą, kita dalis, vadovaujama A. Smetonos, liko Vilniuje ir rūpinosi vokiečių okupuotos Lietuvos nukentėjusiais lietuviiais. Taigi veikė du draugijos komitetai. Peterbur-gė ėjo laikraštis „Lietuvių balsas“, kurio vyriausiuoju redaktoriumi buvo M. Yčas. Rusijoje Lietuvių draugija turėjo 254 skyrius, pranešėjos V. Bukaitės pa-teiktais duomenimis, draugija globojo daugiau nei 200 tūkst. pabėgėlių iš Lietuvos. Šis skaičius didėjo Vokietijos kariuomenei užimant vis naujas teritorijas. Draugija per savo atstovus Skandinavijoje ir Šveicarijoje rūpinosi ir lietuviiais belaisviais Vokietijoje. Šie faktai rodo, kokią energingą veiklą išvystė: į JAV nusiųsti Komiteto atsto-vai skatino ten gyvenančius tautiečius rinkti aukas nuo karo nukentėjusiems lietuviams, o JAV prezidentas Vilsonas net skyrė atitinkamą dieną rinkliai.

Didelę finansinę paramą Lietu-vių draugija nukentėjusiems nuo karo šelpti suteikė caraitė Tatjana, kas mė-nėš lietuviams skirdama po 10 tūkst. rublių, taip pat ir solidžių vienkartinį dotacijų.

Su Rusijos Dūmos delegacija lan-kydamasis Romoje M. Yčas 1916 m. birželio 11 d., kaip Lietuvių draugijos pirmininkas, gavo popiežiaus Benedikto XV audienciją. Jos metu prašė paremti lietuvių siekius išsivaduoti iš tautinės priespaudos ir per pasaulio

katalikų bažnyčias rinkti aukas nu-kentėjusiems nuo karo lietuviams. Po audiencijos M. Yčas paskubėjo spaudos agentūroms pranešti, kad 1917 m. sau-sio 20-oji popiežiaus skelbiama Lietu-vių diena, kurios metu bus renkamos aukos nuo karo nukentėjusiai Lietuvai. Atrodo, bus įvykęs nesusipratimas. Po-piežius tik žadėjo palaikyti ir paremti lietuvius, tačiau nelabai skyrė lietuvius nuo lenkų, tad visa parama būtų nu-plaukusi lenkams. Lankydamasis pas popiežių Benediktą XV nesusipratimą ištaisyti pabandė kun. dr. V. Bartuška. Supažindintas su ganėtinai subtiliais skirtumais tarp lietuvių ir lenkų Šventas-is Tėvas pažadėjo bažnyčiose paskelbti naują Lietuvių dieną ir aukų rinkimo datą – 1917 m. gegužės 20-ąją.

Ir kitose išvykose į užsienio šalis M. Yčas sumaniai rasdavo būdų kaip aktualinti Lietuvos ateities klausimą tarptautinėje politikoje, skatino ir kitų kraštų lietuvius kuo energingiau prisidėti prie šių klausimų kėlimo ir sprendimo. Nuo 1916 m. lapkričio iki 1917 m. vasario M. Yčas antrą kartą lankėsi JAV, kur ne tik išvystė plačią aukų rinkimo veiklą, bet ir dalyvavo įvairiose diskusijose, kur buvo svarstoma Lietuvos ateitis. Tos kelionės metu jis vedė Hipatiją Šliupaitę.

Grįžęs į Rusiją, pateko į politinių ir karinių virsmų verpetą – 1917 m. Vasario revoliucijos įvykius. Revo-liucija atnešė M. Yčui naujus įgalioji-mus: Valstybės Dūmos Vykdomasis komitetas lietuvių paskyrė vyriausiosiu švietimo reikalų komisaru, o Laikinoji vyriausybė pasiūlė švietimo viceminis-tro postą. Svaiginantis skrydis aukštyn. Tačiau Lietuvos reikalų M. Yčas nie-kados nepamiršo, kad ir kaip aukštai sklėsdamas. 1917 m. gegužės-birže-lio mėnesiais Rusijos lietuvių seime jis gina Lietuvos nepriklausomybės reikalus, padeda organizuoti lietuvių

tautinius dalinius Rusijos armijoje. To-liaregiškas apsisprendimas: kai Lietuva skelbs nepriklausomybę, tie daliniai net ir labai pravers.

Bėgimas iš bolševikų pragaro

Mes Sibiro gilumoje palikome Joną Yčą, bet pats laikas jį susigražinti. Pirmasis pasaulinis karas gerokai atplėšė Joną Yčą nuo Lietuvos, bet ne nuo lietuviškų reikalų. Brolio padeda-mas 1916 m. jis iš Semipalatinsko per-sikraustė į Voronežą, kuris tuo metu buvo tapęs gan lietuvišku miestu. Mat ten buvo įsikūrusi didelė pabėgėlių iš Lietuvos kolonija, veikė dvi lietuvių gimnazijos. Abi įsteigė Martynas Yčas, kuris veikė kaip Valstybės Dūmos narys. Turėjo erdvės reikštis ir Jonas Yčas, jis buvo paskirtas rusų gimna-zijos direktoriumi, o 1917 m. įkūrė pirmąją lietuvių pedagogų rengimo ir tobulinimo įstaigą – Lietuvių moky-tojų institutą. Tik prisiminkime, kas skaitė paskaitas – Jonas Jablonskis, Juozas Balčikonis ir kiti puikūs savo dalyko išmanytojai. Jau pirmais moks-lo metais institute paskaitų klausėsi geras pusšimtis klausytojų. Tai, kas Lietuvoje prieš karą atrodė nelengvai įgyvendinama svajonė, karo metais toli nuo tėvynės buvo pradėta įgyven-dinti. Voroneže atsidūrusių lietuvių indėlis į nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimą yra itin svarbus, nes, kaip teisingai pastebėjo Arnoldas Piročkinas, tame mieste buvo parengti pirmieji tautiniai 1918 m. susikūru-sios Lietuvos kadrai.

1918 m. birželį su karo pabėgėlių ešelonu J. Yčas grįžo į karo nualintą, bet naujam nepriklausomos valsty-bės gyvenimui pasirengusią Lietuvą. Nežiūrint visų materialinio gyvenimo sunkumų, tauta jautė didelį pakilimą. Lietuvoje J. Yčas rado brolių Martyną, kuris čia gyveno nuo 1918 m. balan-džio. M. Yčui pasisekė, o galėjo būti visai riesta. Po bolševikų 1917 m. spalio perversmo M. Yčas ir kiti lietuvių vei-kėjai buvo suimti ir įkalinti Voronežo kalėjime. Pasisekė ištrukti, bet teko slapstytis. Vis dėlto Angelas sargas savo numylėtinio nebuvo apleidęs: M. Yčui pavyko slapta pereiti sieną ir atvykti į nepriklausomybę 1918 m. Vasario 16-osios Akto paskelbusią, bet vis dar vokiečių okupuotą Lietuvą.

Lietuvos Taryba M. Yčą paskyrė savo atstovu Ukrainoje, kur jam teko rūpintis pabėgėlių grįžimo į tėvynę reikalais. 1918 m. liepos 13 d. M. Yčas buvo kooptuotas į Lietuvos Valsty-bės Tarybą. Jo brolis Jonas pradėjo vadovauti Švietimo komisijai, rengė švietimo sistemos metmenis realios nepriklausomybės dar neturinčiai vals-tybei. Tų pačių metų pabaigoje tapo Augustino Voldemaro vadovaujamos pirmosios nepriklausomos Lietuvos vyriausybės Švietimo ministerijos val-dytoju. Martynas Yčas toje vyriausybėje buvo Finansų ministras. Labai aukštas Biržų krašto sūnų skrydis jaunos ir tik dar ant savo kojų stojančios valstybės hierarchijoje.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

MOKSLŲ SANDŪRA

Kraštovaizdžio archeologija.

Kas tai yra ir kokias galimybes teikia tyrinėtojams

■ Atkelta iš 9 p.

Piešime gyvenvietę, aplinką ir paaiškėjo, kad tai, kas atrodė paprasta ir savaime suprantama iš tiesų yra labai sudėtinga. Pradėję gilintis į archeologų mokslinius darbus susidūrėme su pažiūrų ir nuomonių įvairove. Vieni gyvenamuosius būstus įsivaizdavo buvus stulpinės konstrukcijos, kiti – gal jau rentinės. Vieniems atrodė, kad sodybų galėjo būti 20, kitiems regėjos, kad buvo tik trys. Vienų tyrinėtojų nuomone, laukai tęsiasi iki horizonto, o kitų vaizduotėje buvo tik minimalūs laukų ploteliai.

ML. Kodėl toks profesionalų nesuskalbėjimas?

V. Šimėnas. Dėl to, kad išankstinė nuomonė trukdo suvokti naują infor-

labai svarbūs, per juos buvo galima atskleisti savastį.

V. Šimėnas. Tarybiniais metais sekta F. Engelsu, ir nors deklaruotas dėmesys šeimos, giminės raidos tyrimams, paaiškėjo, kad senųjų bendruomenių socialiniais klausimais nieko ir neturime ištyrę. Engelsas parašė ir kitaip interpretuoti buvo neįmanoma, nes išėitų kad kasiesi po istorinio materializmo pagrindais.

ML. Klasikų kenksmingumas pasireiškia tuo, kad jie nekritikuojami, jais permelyg pasikliaujama.

V. Šimėnas. Šiuos dalykus nagrinėjame savo projekte „Kultūrinio kraštovaizdžio raida archeologijos ir gamtos mokslų duomenimis“. Pati tema

Nuotraukos iš V. Šimėno rinkinio

Archeologas Herbertas Jankūnas (antras iš kairės) su darbininkais

karo metais tyrinėjo vikingų Haithabu (Šlėzvinge) gyvenvietę. Po karo už bendradarbiavimą su naciais kuriam laikui nušalintas nuo pedagoginės veiklos. Daugelio monografijų, taip pat archeologijos vadovėlių aukštosios mokyklos autorius. 1977 m. parašė monografiją „Einführung in die Siedlungsarchäologie“ („Įvadas į apgyvendinimo archeologiją“). 1983 m. Lenkijoje išverstas ir išleistas jo vadovėlis lenkų kalba „Wprowadzenie do archeologii osadnictwa“. H. Jankūnas Getingeno mokslų akademijos, Švedijos mokslų akademijos ir Austrijos mokslų akademijos narys. Šlėzvingo muziejuje saugoma jo Semboje ir Tilžės apylinkėse surinkta archeologinė medžiaga.

Dabar Kernavėje dirbantis ir mūsų projekte dalyvaujantis archeologas Rokas Vengalis parašė disertaciją apie senųjų gyvenviečių archeologiją. Buvau per disertacijos gynimą kaip oponentas, ir mane nustebino, kad mūsų jaunoji archeologų karta yra paveikta anglosaksų. Jų teoriniuose darbuose ir vadovėliuose teigiama, kad ši tyrinėjimų kryptis gimė Amerikoje, nors iš tikrųjų Lietuvos pašonėje, Rytprūsijoje.

ML. Seniau pasiduodavome klasiškams, dabar anglosaksams.

V. Šimėnas. Vokiečiai su amerikiečiais ginčijasi, kam turėtų priklausyti tos tyrimų krypties pradininko prioritetas. Minėti vokiečių archeologų darbai Rytprūsijoje prasidėjo maždaug antrajame XX a. ketvirtyje. Bet kuriuo atveju tai siejama su Kuršių marių kranto linijos ir archeologinių paminklų išsidėstymu Klaipėdos

krašte, skandinaviškos prekyvietės Kaupo-Viskiaučių apylinkėse (Otto Kleemann darbai Kuršių Nerijos pietvakarinis galas). Nebent paaiškėtų, kad seniausių tos krypties amerikiečių darbų mes nežinome. Po karo Vokietijoje tos krypties darbai buvo priblėšę, daugeliui archeologų buvo uždrausta dėstyti aukštosiose mokyklose, tačiau praėjusio amžiaus 6–7 dešimtmetyje tie tyrinėjimai atgimė. Dabar jie pasaulyje labai populiarūs, o Švedijoje skiriamos net specialybės – archeologija ir archeologinis kraštovaizdis. Pastarosios krypties specialistai rengiami gamtos fakultetuose, tad išėitį jiems – gamtinės sąlygos. Tačiau staiga susidomima, kodėl kur nors Gotlando saloje keliai susieina į vieną tašką, nors jokios būtinybės nematyti. Pradedama ieškoti priežasčių, pritaikomi archeologų tyrinėjimų metodai, kasinėjama vietovė ir išsiaiškinama, kad ten, po žeme, esama vikingų gyvenvietės pėdsakų. Gyvenvietės seniai nebėra, apie ją nieko nežinoma, o kelių struktūra išliko.

ML. Lietuviška Jankūno pavardė Lietuvos archeologus jei ir neįpareigojū imtis tos tyrimų krypties, tai bent turėtų sudominti.

V. Šimėnas. Klaipėdiečiai imasi tų tyrinėjimų. Klaipėdos universiteto rektorius archeologas Vladas Žulkus visada buvo linkęs į kraštovaizdžio archeologiją. Neatsitiktinai Vladas Žulkus ir Libertas Klimka parašė knygą „Kuršiai Baltijos jūros erdvėje“. V. Žulkus rašė straipsnius apie tarpgentines teritorijas ir kt. Šlėzvingo-Holšteino žemėje, kur dirbo H. Jankūnas veikia Baltijos-Skandinavijos archeologijos centras (Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie), kuris puikiai bendradarbiauja su Klaipėdos universitetu.

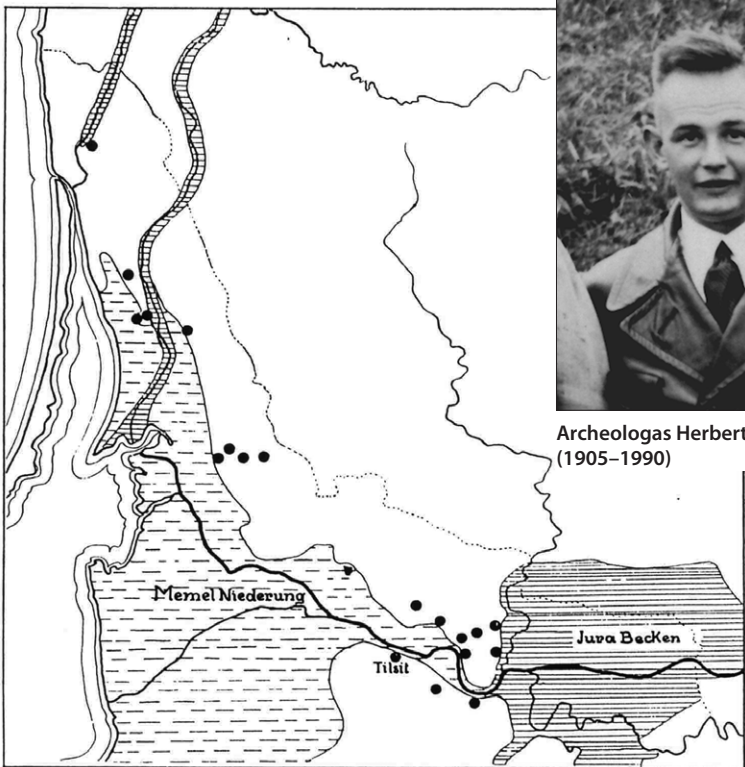
Didžia dalimi iš bendradarbiavimo su vokiečiais gimė mokslų darbų leidinys „Archaeologia Baltica“, kurį dabar leidžia Klaipėdos universitetas.

Per savo projektą ieškodami partnerių pamatėme, kad ir mums geriausia bendradarbiauti su Baltijos-Skandinavijos archeologijos centru, Kylio universitetu, Šlėzvingo-Holšteino žemės muziejumi. Visus juos vienija, darbus koordinuoja ir finansuoja Šlėzvingo-Holšteino žemės muziejaus fondas. Mūsų atliekami darbai visiškai sutampa su minėtų įstaigų vykdomomis programomis ir tikslais. Todėl jau dabar, kaip partneriai, esame įtraukti į naujai vokiečių paruoštą ilgalaikį (18 metų) projektą. Belieka sulaukti teigiamo Vokietijos valdžios atsakymo. Kernavė minėtame projekte būtų prestižinis objektas.

G. Vėlius. Bendradarbiaujame su vokiečiais, Kernavėje jie atliko georadarinius matavimus prietaisu, kuris fiksuoja tam tikras magnetines anomalijas po žeme. Prietaisas reaguoja ne tik į metalą, bet ir į akmenis, geležies lydymo krosnelę, didesnes duobes, laužaviečių pėdsakus, net į seniau perkastą žemę. Kernavėje tokia tyrimų metodika labai aktuali, nes tai rezervatas, UNESCO saugomas paveldo objektas, tad plataus masto archeologiniai kasinėjimai ten neleistini. Rekomenduojama naudoti nerandancius, nedestruktyvius metodus. Gaunama informaciją tiksliai priištą prie geografinės koordinatų sistemos, tad centimetro tikslumu žinome kur ir kokiame gylyje galima tikėtis radinių. Skaitmeniniame žemėlapyje kiekviena anomalija pavaizduojama grafiškai.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

1931 m. Jankūno straipsnio apie Kuršių marių kranto linijas iliustracija

maciją ir daryti teisingas išvadas. Ji susiformavusi iš senesnių darbų, bet nesusimąstoma, kad reiktų remtis naujais duomenimis. Savo studentams sakau: klausykitės manęs, bet jeigu mano nuomonę ar vadovėlines tiesas paneigsite – suteiksite tik džiaugsmo. Svarbu kritiškai mąstyti, nes duomenys dažnai vieni kitiems prieštarauja. Buvo metas, kai kritiškai galvoti buvo baiminamasi: jeigu autoritetas parašė, tai taip ir sakykite. Autoritetas dažnai slegia, o moksle tai pavojingas dalykas.

G. Vėlius. Lietuvos archeologija ilgą laiką buvo orientuota į etnogenezes problematiką, daiktus, jų tipus, t. y. tipologiją, o aplinka, kasdienybė, pragyvenimo šaltiniai, ištekliai – antraeiliai dalykai. Visa tai galima sieti ir su to meto politine situacija, nes tuo metu etnogenezes klausimai buvo

pasaulyje nėra nauja. „Archeologinio kraštovaizdžio“ terminas (vok. „Siedlungsarchäologie“, pažodinis vertimas „apgyvendinimo archeologija“) pirmą kartą panaudotas jau 1911 m. žymaus vokiečių archeologo Gustavo Kossinos darbe (jis gimė ir augo Tilžėje). Rytų Prūsijoje prieš Antrąjį pasaulinį karą archeologas Herbertas Jankūnas (Herbert Jankuhn, 1905–1990) rašė straipsnius apie Kuršių marių krantų linijas ir archeologijos paminklų išsidėstymą Klaipėdos krašte. Būtent jis tą išsidėstymą siejo su gamtinėmis sąlygomis, buvusiu aukštesniu marių vandens lygiu, parodė, kad tie paminklai tam tikru atstumu nutolę nuo dabartinių marių vandens. Prieš karą H. Jankūnas buvo Kylio universiteto archeologijos muziejaus mokslo darbuotojas, paskui direktorius. Domėjosi Rytų Prūsijos archeologija,

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistės Živilė Račkauskienė, Eglė Nešukaitytė
Dizainerė Giedrė Sperskaitė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius,
Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Sapnų sala“
S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius
Tiražas 550 egz.